

ARGUS

STICHTING KRITISCH FAUNABEHEER

9e jaargang
november 1984
nummer 4

*Reetn in de wtmfr
(Fmo F/ed Hen)*

In dit nummer o.o.

Haas
Hamster
Duikeenden

ARGUS is het kwartaaltijdschrift van de Stichting Kritisch Faunabeheer.

Argus is gratis voor donateurs die minstens f 20,- per jaar betalen.

Abonnementsprijs f 20,- per jaar. Losse nummers f 5,- inclusief porto.

Redactie

Reinier Akkermans, Frieda Bos, Peter Bos, Wim Ruitenbeek en Gerrit van Weess.

Cartoons

Frans Bijvank, Walter Lentjes.

Redactieadres

Schout Roffaertstraat 162,
6042 VZ Roermond,
Telefoon (04750)24281.

Druk

Brouwer Offset BV, Utrecht.

Adreswijzigingen opgeven aan

J. Webbink
Nassastraat 25
3921 BE Elst (U)

Aanwijzingen voor auteurs

Kopij graag in duidelijk machineschrift met 6 cm marge dubbele regelafstand. Gebruik de voorkeurspelling, vermijd afkortingen en diernamen met een kleine letter. Grafieken en tekeningen graag in inkt.

De Stichting Kritisch Faunabeheer is een landelijk ke organisatie. Het doel is een moreel en wetenschappelijk verantwoord faunabeheer. De SKF tracht haar doel te bereiken door het verbeteren van wetten, het propageren van milieuvriendelijke beheersmaatregelen, het stimuleren van onderzoek en het kenbaar maken van onderzoeksresultaten aan beleidsinstanties en publiek.

Bestuur

R. Akkermans, R. Boeve-Bant, M. Brunt, W. Denneman, W. L. Jansen, H. Niesen, H. Pluijmakers, G. van de Sande, R. Stockmann, H. E. van de Veen, J. Webbink.

Secretariaat

R. Boeve-Bant,
Postbus 76, 1243 ZH 's-Graveland,
Telefoon (02945) 1319.

Bij geen gehoor:

085-336045 of
030-731176.

Penningmeester

G. van de Sande,
Baandervrouwenlaan 135,
5282 TL Boxtel,
Telefoon (04116)78446,
Giro 35 22 188.

Inhoud ARGUS 1984/4

3. W. L. Jansen; Naar een moreel en wetenschappelijk faunabeheer.

Een „bespreking” door de voorzitter van Kritisch Faunabeheer van het door de overheid gevoerde beleid, zoals het kievitsei in de nieuwe Vogelwet, Jachtraad pro havik, en een hoera voor minister Braks.

4 P. Bos; Loodvergiftiging bij watervogels.

Binnen de Jagersvereniging is de strijd losgebrand over het al dan niet weidelijk zijn van de jacht rond eendeputten. Over de effecten van grote concentraties lood in ondiepe wateren, hoor je ze niet. Toch sterven veel vogels aan loodvergiftiging.

5. W. Ruitenbeek; Liever geen haas met kerst.

De haas gaat in ons land langzaam maar zeker in aantal achteruit. Het stoppen van de jacht kan dit proces vertragen, zo laat wetenschappelijk onderzoek zien. Toch wordt geadviseerd afschot van 1/3 van de populatie toe te staan. Ook al is dit nergens op gebaseerd.

9. F. Vogelzang; Duikeendenjacht op het IJsselmeer.

Duikeenden doen nergens schade. De jacht op deze dieren is louter plezierjacht. Op het IJsselmeer wordt de jacht op toppereend, kuifeend en tafeleend driftig beoefend. Gevolgen onder andere vele aangeschoten eenden en vergrote schuwheid. Terwijl het IJsselmeer eigenlijk aangewezen moet worden als beschermd watervogelgebied.

11. A. Lenders; De hamster in Nederland.

In Limburg komen echte wilde hamsters voor. Wat nog leuker is? Het gaat nog goed ook, met ze. Hoe hamsters leven en hoe ze eruit zien wordt beschreven in een overzichtsartikel. Daarin ook aandacht voor hun toekomst.

15. R. W. Akkermans; Van moerasbever tot beverrat.

De bontfokkerij neemt weer toe, daarmee ook het gevaar voor de introductie van nieuwe exoten in onze natuur. De muskusrat is bekend. Misschien ziet de beverrat kans te volgen, want de mens maakt Nederland voor hem steeds prettiger.

17. J. van der Neut; Brandganzen, bontgekleurde nomaden.

Het Haringvliet is uitermate belangrijk voor de brandgans. Soms verblijft 40 tot 50% van de wereldpopulatie daar. Rekreatie, waaronder plezierjacht, en oeverafslag vormen een ernstige bedreiging.

20. H. Brouwer, R. Daalder & R. Zijl; Opgekrast.

Een rubriek van en voor de SKF'er vol nieuwtjes en schandaaltjes over onze fauna. Wat elders wordt verzwegen wordt hier afgedrukt.

Regiogroep Limburg

Voor melding of informatie over gebeurtenissen betreffende de jacht of het faunabeheer in Limburg kunt u terecht bij: SKF afdeling Limburg, Postbus 27, 6114 ZG Susteren, telefoon 04499-2848.

Knipselkrant

Zes keer per Jaar verschijnt de SKF knipselkrant. Deze knipselkrant is een bloemlezing van de in de Nederlandse pers verschenen artikelen over jacht en faunabeheer samengesteld door de SKF. Abonneren kan door overmaking van f 15,- (niet donateurs f 25,-) per jaar op rekening van penningmeester SKF te Boxtel, giro 3522188 onder vermelding „knipselkrant”.

Knipselarchief verhuisd

Met ingang van 1 november 1984 is het krantenknipselarchief van de SKF verhuisd. Voor dit archief, waaruit wij de knipselkrant samenstellen, vragen wij uw medewerking door ons de artikelen over jacht en faunabeheer uit uw krant aan ons toe te sturen. Vermeld u wel de datum en naam van de krant? Bij voorbaat onze dank.

Nieuw adres: SKF Knipselarchief,
Schout Roffaertstraat 162,
6042 VZ Roermond.

Nieuw redactieadres
Schout Roffaertstraat 162,
6042 VZ Roermond,
04750 - 24281.

Naar een moreel en wetenschappelijk faunabeheer

W. L. Jansen

Jaarvergadering

Ondanks het veraf gelegen oord Ossenzijl trok de jaarvergadering, of liever de jaarlijkse donateursvergadering, van de Stichting Kritisch Faunabeheer op 15 september 1984 behoorlijke belangstelling. Deze gelegenheid het bestuursbeleid te bespreken werd uitvoerig benut. Het bestuur heeft goed geluisterd. Een stichting, als de onze, met duizenden donateurs, die zich niets behoeft aan te trekken van wat deze willen, is uit de tijd. Het zal zaak zijn een dergelijke gelegenheid als de jaarvergadering, om wensen kenbaar te maken en kritiek te spuien, te formaliseren. Op dit punt zullen de statuten aangepast worden.

Argus

Een punt, waarover de meningen duidelijk bleken te verschillen, was de inhoud van ons blad Argus. Er is kennelijk een groep donateurs, die meer de nadruk wil leggen op de verwerpelijkheid van jagen en hengelen en minder prijs stelt op „geleerde” biologische verhalen. Daarnaast is er een groep donateurs, die wetenschappelijke onderbouw wenst van wat onze in het wild levende dieren nodig hebben aan goed beheer om zo natuurlijk mogelijk te leven en te sterven. Ik kan u alvast beloven, dat het gezicht en de opzet van Argus in 1985 verandert. De redactie zal moeten zorgen voor een inhoud op hoog niveau, waarin iedereen wat van zijn gading vindt.

Nieuwe Vogelwet

Eind oktober heeft het kabinet het ontwerp van de nieuwe Vogelwet vastgesteld, zodat het om advies naar de Raad van State kan. De SKF is benieuwd, wat er nu werkelijk in staat. Onderhand is het een jaar of vijf geleden dat de natuurbeschermingsorganisaties werd gevraagd, wat zij van het toenmalige

ontwerp vonden. Sedertdien heeft niemand er meer wat van gehoord. Wel melden de kranten, dat minister Van Aardenne (VVD) triomfantelijk verklaarde, dat zij n partijgenoot Wiegel ook in de toekomst kon rekenen op het eerste Friese kievitsei. Hoe dit te rijmen is met de Vogelrichtlijn van de EG, waar Nederland aan gebonden is en die het zoeken van kievitseieren verbiedt, is ons niet duidelijk. Ongetwijfeld zal de Raad van State, zoals de grondwet voorschrijft, de Vogelwet toetsen aan de internationale verdragen. De Friese VVD-lobby boekt voorlopig nog een succesje in navolging van de Friese CDA-lobby, die het voor elkaar kreeg een stuk Waddenzee in te polderen tot verdriet van steltlopers en rotganzen.

Volgens een recente opiniepeiling zouden CDA en VVD nogal wat stemmen aan de PvdA verliezen wanneer nu verkiezingen gehouden zullen worden. Hoeveel natuur- en milieubeschermers daarbij zijn wordt helaas niet vermeld, maar dat velen van hen niet verrukt zijn van de daden van dit kabinet is geen geheim.

Niet voor dovemansoren

Kritisch Faunabeheer is de laatste maand een paar maal voor de radio in discussie geweest met de Koninklijke Nederlandse Jagersvereniging. Eerst bij de NOS met de stelling, dat de plezierjacht moet worden verboden, waar drs. Oosterbaan, directeur van de KNJV, het uiteraard niet mee eens was. Enkele dagen later was de SKF voor de VARA-radio present. Nu verdedigde de heer Van Hasselt, adjunct-directeur van de KNJV, de stelling, dat de jacht bijdraagt tot een goede en gevarieerde wildstand. Wij waren door de VARA in de gelegenheid gesteld het tegendeel naar voren te brengen.

Rondvaart tijdens de jaarvergadering. (Foto Jacques van der Neut)

In beide programma's konden luisteraars telefonisch hun mening geven. Daarbij viel op dat een grote meerderheid ons standpunt deelt. De SKF preekt kennelijk toch niet voor dovemansoren.

Roofvogels onschadelijk

In de Jachtraad is het afgelopen jaar uitvoerig gesproken over de klachten van jagers omtrent het teveel aan roofvogels. Vooral de havik zou de vogelstand en de fauna in het algemeen ernstig schaden. Bij dit soort discussies wordt nooit duidelijk gezegd, wat normaal is en hoeveel en van welke diersoorten ze dan wel mogen eten. De Jachtraad was zo eerlijk om nader bewijs te vragen voor de klachten over de roofvogels. De Vereniging van Jachttopzichters beloofde voor dit bewijs te zullen zorgen. Helaas moest het bestuur van de jachttopzichtersvereniging eind mei meedelen daartoe geen kans te zien. Kritisch Faunabeheer had ook geen bewijs voor de vermeende schadelijkheid verwacht, maar het is altijd prettig gelijk te krijgen.

Minister Braks

Het is moeilijk om minister Braks te voorzien van een objectief oordeel. De ene keer is hij een politiek dier, dat inhoudelijk nauwelijks is geïnteresseerd in de agrarische of de milieuproblemen, maar alleen kijkt naar wat de politieke macht vraagt. Soms daarentegen schijnt het ineens dat hij begrijpt wat er aan de hand is en zijn maatregelen neemt los van politiek gewin en politieke relaties. Zo getuigt de beperking van de bio-industrie voor begrip van de situatie en politieke moed. Zo ook zijn kortdate aanpak van de superheffingsproblemen. Al heeft hij tot nu toe nog niets gedaan voor de weidevogels, die evenals de minister en de EG gebaat zijn bij een extensief graslandbeheer. Ook zijn standpunt over de vossen in ons land getuigt van gezond verstand en kennis van zaken, en van instemming met hetgeen Kritisch Faunabeheer al jarenlang beweert op grond van wetenschappelijk onderzoek. De veel te grote vossenstand van de jagers is nergens aangetoond. Wij worden niet dodelijk bedreigd door hondsdoelheid en de norm van één vos per 500 hectare van de Wereldgezondheidsraad hoeft in Nederland niet te worden toegepast, zo stelt de minister in een notitie aan de Tweede Kamer. Dat de minister nog weer nader onderzoek wil, is een algemeen gebruikelijke politieke uitvlucht wanneer een bewindsman ergens niet aan wil. Wij wachten rustig af, want ook dit komt onze kant wel uit.

Hubertusmissen

Gelijk krijgen doen wij gelukkig nog vaker. Pastoor Baeten en het kerkbestuur van de parochie Ulvenhout, waaronder ook de kapel in Galderen ressorteert, hebben besloten geen Hubertusmissen meer te houden. Wie volgt?

Loodvergiftiging bij watervogels

Peter Bos

Al jaren lang sterven watervogels door loodvergiftiging na het opnemen van hagelkorrels. Eenden, ganzen en zwanen slikken bij het voedsel zoeken loodkorrels in, die in grote hoeveelheden door jagers in het milieu worden gebracht. Voordat een jager een eend binnenhaalt verschiet hij gemiddeld 1000-1200 loodkorrels (4 à 5 patronen). 60 à 70% van de eenden sterft al wanneer zij slechts één korreltje opnemen.

Loodvergiftiging

Dat het probleem van loodkorrelvergiftiging zich toespist op watervogels heeft te maken met de manier van voedsel zoeken en verteren.

Grondelende watervogels hebben de neiging alle bestanddelen die uitgezeefd worden door te slikken. Vooral de planteneters onder hen nemen kleine steentjes op die in de sterke spiermaag als maalkiezel, helpen het voedsel te verteren.

De ingeslikte loodkorrels worden vastgehouden in de spiermaag waar zij langzaam weg eroderen. Het lood wordt in het bloed opgenomen en komt in de weefsels terecht. Het geabsorbeerde lood veroorzaakt schade aan nieren, lever en zenuwstelsel. De vogels lijden aan bloedarmoede, ingewandskwalen en spierverlammingen. Zij worden traag, verliezen eetlust en vliegvermogen. Wanneer zij niet ten offer vallen aan predatoren of jagers zullen zij na 2 à 3 weken meestal door verhongering sterven.

Onderzoek

Vooraf in Noord-Amerika, maar ook in enkele Westeuropese landen is uitgebreid onderzoek gedaan naar loodvergiftiging bij watervogels. Men onderzocht vogelmagen op het voorkomen van geërodeerde loodkorrels en de loodconcentratie in lever- en beenweefsels werd gemeten. In Noord-Amerika sterven jaarlijks 2 à 3 miljoen watervogels door loodvergiftiging. In de Camarque (Frankrijk) bleek dat de helft van de pijlstaarten en een kwart van de tafel- en wilde eenden één of meer loodkorrels geslikt hadden. In Denemarken is loodvergiftiging voor een aantal watervogels de belangrijkste doodsoorzaak.

Mudge (1983) heeft gekeken welke vogelsoorten in Engeland het slachtoffer zijn van loodkorrelvergiftiging en vergeleek dit met andere onderzoeken. Bij zwanen, duikeenden, wilde eend en pijlstaart werden in meer dan 10% van de dieren opgenomen loodkorrels gevonden. Grauwe gans, slobbeend, meerkoet en waterhoen scoorden boven de 5%. Wilde eend en pijlstaart krijgen meer loodkorrels binnen, doordat zij dieper in de modder naar voedsel zoeken dan bijvoorbeeld slobbeend en wintertaling. Soorten die voornamelijk de vegetaties afgrazen zoals de smient slikken veel

Slobbeend vaak het slachtoffer. (Foto Martijn de Jonge)

minder loodkorrels.

De aard van het voedsel bepaalt ook hoe giftig een geslikte loodkorrel voor een eend is. In een experimentele situatie veroorzaakte één geslikte loodkorrel een sterfte van 60-70% bij eenden die gevoed werden met zaden en granen. Wanneer het dieet bestond uit een mengsel van groene planten en zaden nam het sterftepercentage aanzienlijk af.

De geslikte loodkorrels zijn meestal afkomstig uit jachtgeweren. In enkele gevallen zijn loodjes van vissnoeren en hagel van kleiduivenbanen de oorzaak van loodvergiftiging. Zo bleek dat in Engeland in sommige gebieden meer dan 50% van de dood gevonden knobbelzwanen, waren vergiftigd door verspeelde visloodjes.

De mate van loodkorrelvergiftiging is verder afhankelijk van verschillende factoren zoals: het seizoen, de jachtintensiteit en de aard van het gebied. In Engeland is loodkorrelvergiftiging een wijdverbreid fenomeen. Het komt in de zoetwatergebieden zoals in meren, plassen en eendeputten het meest voor.

Eendeputten zijn speciaal voor de jacht ingerichte vijvers. Het waterwild wordt er naar toe gelokt met behulp van lokeenden en vervolgens vanuit hutten beschoten.

Rondom een jachtthut kan de concentratie hagel in de bovenste bodemlaag oplopen tot 300.000 korrels per hectare.

Loodopname bij watervogels vindt vooral in september plaats en vlak voor en na het jachtseizoen (Mudge 1983). De belangrijkste sterfte-explosies door loodvergiftiging treden in Amerika na het sluiten van het jachtseizoen op. Een verklaring hiervoor is, dat het waterwild na het jachtseizoen massaal terugkeert naar deze over-bejaagde gebieden, waaruit zij

door verstoring van de jacht verjaagd waren.

De situatie in Nederland

In Nederland is nog niet zo veel onderzoek gedaan naar loodvergiftiging bij watervogels. Sinds enige jaren wordt het probleem door de werkgroep Vogelsterfte van Vogelbescherming en het Centraal Diergeneeskundig Instituut bestudeerd. Tientallen grauwe ganzen stierven enige jaren achter elkaar aan hagelopname in het Haringvliet. In 1980 stierven meer dan 100 grauwe ganzen in Zeeuws-Vlaanderen door de opname van hagel op een kleiduivenbaan. De laatste jaren blijkt dat 5-10% van de wilde eenden loodkorrels geslikt hebben. Deze voorlopige resultaten maken duidelijk dat er ook in Nederland wat aan gedaan moet worden.

Lapmiddelen

Allerlei onderzoekers hebben zich bezig gehouden met de vraag, hoe loodvergiftiging bij watervogels verminderd kan worden. De belangrijkste oplossing vond men in het ontwikkelen van niet-giftige hagel zoals zacht stalen korrels en gemengde lood-ijzerkorrels. De problemen die men daarbij ondervond, zoals geweer-schade en een geringere trefkans waardoor meer vogels kreupel werden geschoten, schijnen grotendeels opgelost te zijn. Mogelijk wordt daarmee een nieuw probleem gecreëerd, zoals ijzerophoping in de lever.

Andere oplossingen voor het loodvergiftigings-probleem bestaan uit het aanbieden van groenvoer en calciumrijk grit aan de vogels. Beide verlagen de giftigheid van geslikte loodkorrels. Met het grit hoeven de vogels niet meer zo te zoeken naar maagsteentjes voor hun voedselvertering, waardoor er ook minder lood geslikt zal worden.

Verder heeft men maatregelen bedacht, waardoor de vogels niet zo makkelijk bij de loodkorrels kunnen komen, zoals omploegen van de bodem en variëren van het waterniveau door drainage en bevoeiing.

Vanuit natuurbeheersoogpunt moeten deze methoden als kwalijke lapmiddelen gezien worden. In het eerste geval begint natuurbeheer veel te lijken op diertjes voeren in een dierentuin en in het tweede geval wordt schade toegebracht aan andere natuurwaarden.

De belangrijkste oorzaak zijn natuurlijk de vele plezierjagers. Zij zouden niet moeten schieten, of als het dan toch moet in ieder geval minder en zorgvuldiger en met niet-giftige hagel. In loodgevoelige terreinen zoals de wateren met vastere bodems zou de jacht onmiddellijk afgeschaft moeten worden, evenals in alle natuurgebieden en plaatsen waar grote concentraties watervogels overwinteren.

Literatuur

Mudge G.P., (1983). *The Incidence and Significance of Ingested Lead Pellet Poisoning in British Wildfowl*. *Biol. Conserv.* 27 (1983) 333-372.

Liever geen haas met kerst

Wim Ruitenbeek

In vrijwel geheel Europa is de hazenstand sinds ± 1960 sterk achteruitgegaan. De afschotcijfers lopen vrijwel overal sterk terug, ook in Nederland (zie figuur 1). De jagers klagen steen en been. Deze achteruitgang is waarschijnlijk de belangrijkste reden van veel recent onderzoek naar de biologie van de haas. Die wetenschappelijke belangstelling leidde onder andere tot het vrijwel gelijktijdig verschijnen van twee omvangrijke publicaties: „Der Feldhase” van Herbert Zörner in de DDR en „Hazens in Nederland”, het proefschrift van Sim Broekhuizen. Naast vele overeenkomstige feiten en konklusies bevatten beide publicaties ook belangrijke verschillen van inzicht, die niet altijd tot verschillen tussen de hazenpopulaties in Nederland en de DDR zijn terug te voeren. Bestudering en vergelijking van beide levert dan ook interessante gegevens op.

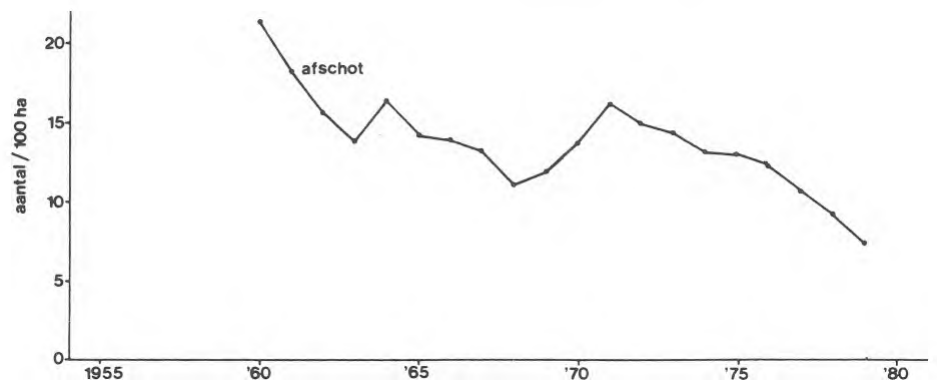
Mooier dan een natuurfilm

Hazen behoren tot de opvallendste zoogdieren van onze fauna. In tegenstelling tot konijnen, wat in feite lang geleden geïmporteerde exoten zijn, behoren hazen tot onze oorspronkelijke wilde dierenwereld. Ze komen op zeer veel plekken voor. Door hun forse formaat en opvallende gedrag tijdens de paartijd, zijn het voor iedereen makkelijk waar te nemen dieren. Ze geven daardoor menig stadsbewoner de kans zelf te zien dat de „wilde natuur” in ons land niet alleen uit natuurfilms op de televisie bestaat. Hiernaast vormt de haas in zijn gehele verspreidingsgebied een geliefde buit bij exploitatie- en plezierjacht.

Kultuurvolgers

Hazen zijn echte kultuurvolgers. Oorspronkelijk waren het steppebewoners, die later dankbaar gebruik hebben gemaakt van de ontbossing van Europa ten behoeve van de landbouw. Het open agrarische gebied is nu al eeuwenlang verreweg het belangrijkste biotoop van de haas. In die gebieden komen ze in Nederland dan ook vrijwel

Jonge hazen in een leger. (Foto Fred Hess)

Figuur 1. Verloop van het gemiddelde afschot per 100 hectare in Nederland. (Naar Broekhuizen, 1982.)

overal voor, zowel in grasland- als akkergebieden. Daarbij hebben ze een voorkeur voor vruchtbare gronden, en mijden ze omvangrijke boscomplexen. Een goed hazenbiotoop omvat geschikte rust- en fourageergebieden. Ze rusten, meestal overdag, in bosjes, bosranden, heggen, ruigten en dergelijke. Daarin maken ze hun befaamde „leger”, wat niet meer is dan een door draaien en drukken met het lichaam in de vegetatie uitgespaarde ruimte ter grootte van hun lichaam. Het moet voldoende dekking geven, zowel tegen kou als tegen de speurende blik van predatoren. Fourageergebieden liggen vrijwel altijd in het open veld. Broekhuizen vond een gemiddelde omvang van het leefgebied per haas van 29 ha, waarbinnen dus aan beide voorwaarden voldaan moet zijn.

Alweer de moderne landbouw

Het vergaat de haas al net als vele andere kultuurvolgers van het open agrarische gebied. Aanvankelijk verschaftte de ontwikkeling van de landbouw hem de mogelijkheid zich op grote schaal uit te breiden. Maar door de enorme intensivering van diezelfde landbouw in de laatste decennia wordt hij, net als bijvoorbeeld de weidevogels en de patrijs, ernstig in zijn voortbestaan bedreigd. Ook voor de haas is dus de moderne landbouw de belangrijkste oorzaak van zijn achteruitgang. Daarbij gaat het waarschijnlijk vooral om de moderne

machinale oogst- en maaitechnieken, die zeer veel jonge hazen het leven kosten. Een jonge haas drukt zich instinctief bij naderend gevaar, daarbij volledig vertrouwend op zijn schutkleur. Daardoor komen ze haast onvermijdelijk in de zeer snelle cyclomaaiers terecht, temeer omdat dit maaien zo snel gaat, dat de man op de trekker onmogelijk tijdig op de aanwezigheid van een haas kan reageren als hij dat zou willen. Zogeheten wildredders op een maaimachine hebben om dezelfde reden (drukken bij gevaar) weinig effect.

Het effect van chemische bestrijdingsmiddelen op hazen is nog onduidelijk, maar het is allerminst uitgesloten dat ze bijvoorbeeld hun vatbaarheid voor ziektes vergroten.

Grootschalige monocultures zouden tot een te eenzijdig voedselaanbod kunnen leiden, wat vooral problemen zou kunnen geven als die voedselbron na het oogsten en ploegen plotseling verdwijnt. In graslandgebieden speelt dit laatste uiteraard geen rol. Nader onderzoek naar deze factoren is gewenst. Tenslotte heeft de intensivering van de landbouw op tal van plaatsen geleid tot het verdwijnen van heggen, bosjes en ruigten. Daardoor verloren de hazen dekkingsmogelijkheden, wat ze kwetsbaarder gemaakt zal hebben voor slecht weer en predatoren.

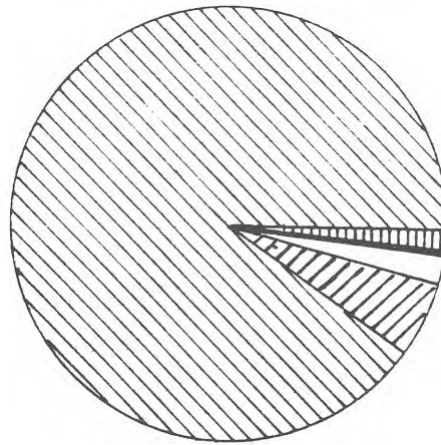
Vraat en schade zijn twee

Hazen zijn uitgesproken planteneters. Ze hebben een duidelijke voorkeur voor de groene delen van planten, en vooral voor knoppen en jonge scheuten (zie figuur 2). Ze zijn daarbij weinig kieskeurig, maar lijken wel behoefte te hebben aan variatie in hun menu. In totaal zijn tot 77 verschillende plantesoorten als voedselbron van hazen vastgesteld. Wat ze eten is sterk afhankelijk van het aanbod ter plekke en het seizoen, en verschilt dus sterk van plek tot plek en van tijd tot tijd. Zo eten ze hout (vooral de bast van jonge bomen en struiken) alleen in de winter en het vroege voorjaar, als andere voedselbronnen schaars zijn. Hazen treden nooit in grote groepen op, die systematisch een terrein afgrazen (zoals konijnen wel doen). Ze wisselen al

fouragerend vaak van plek, hier wat snoepend, daar wat peuzelend. Daardoor ontstaat maar zelden ernstige schade in een perceel van landbouwgewassen. Dat kan anders uitpakken als één perceel van een voor hazen kennelijk aantrekkelijk gewas zich bevindt tussen een uitgestrekte oppervlakte van één of enkele andere gewassen. Gebrek aan variatie in het menu kan dan tot gevolg hebben dat wel erg veel hazen erg vaak dat ene perceel bezoeken. Ernstiger is de schade die hazen 's winters aan jonge bomen en struiken toe kunnen brengen door het „schillen” van de bast, wat onvermijdelijk de dood van zo'n boom tot gevolg heeft. In de meeste gevallen kan dergelijke schade echter voorkomen worden door inrastering van de aanplant, door een manchet van kunststof rond de stam voor losse bomen of bomenrijen, of door de toepassing van geurmiddelen. In boomgaarden verdient het aanbeveling gesnoeide takken te laten liggen. Hazen zullen deze eerder schillen dan de dikkere stammen van de vruchtbomen.

Erst hollen, dan paren

De voortplantingsperiode van hazen strekt zich over een lange tijd uit: vanaf januari tot en met september kunnen wijfjes (of „moerhazen”) drachtig zijn. Eveneens gedurende die periode kunnen dus paringen gezien worden. Aan een paring gaat een boeiend spel vooraf. Mannetjes zoeken een geschikte plek uit, waar ze een rustend wijfje proberen op te juttten en aan te zetten tot een wilde renpartij, waarbij het mannetje (de „rammelaar”) het wijfje achtervolgt. Uiteindelijk bepaalt het wijfje of en wanneer gepaard wordt. Dan laat zij het mannetje steeds dichterbij komen, en maakt de paring tenslotte mogelijk door stil te gaan staan en de achterpoten te strekken. Na een paring zetten de hazen de renpartij dikwijls voort, waarna een nieuwe paring kan volgen. Dit spel kan zich verschillende malen herhalen. Dit gedrag werkt sterk stimulerend op andere hazen, zodat de waarnemer vaak meer paren tegelijk kan zien „rammelen”. Dit paringspel van hazen behoort stellig tot de boeiendste tafereelen waarvan de liefhebber

Figuur 2. Gemiddelde voedselspektrum van de haas. Naar Zörner, 1981.

zonder al te veel moeite in onze natuur kan genieten, al mist het de faam van burlende herten en baltsende korhanen. Misschien is de haas daar nog niet zeldzaam genoeg voor, en komt de echte waardering pas als „Publiek” er eerst 100 kilometer voor moet reizen, om er vervolgens in excursieverband in een overigens streng verboden natuureservaat naar te mogen kijken.

Mannetjes zijn volgens Zörner in de winter eerder seksueel actief dan moerhazen. Dat kan tot gevolg hebben dat in januari meer dan één mannetje achter een wijfje aanholt. Dit duidt dus zeker niet op een mannenoverschot, zoals in het verleden wel gedacht is.

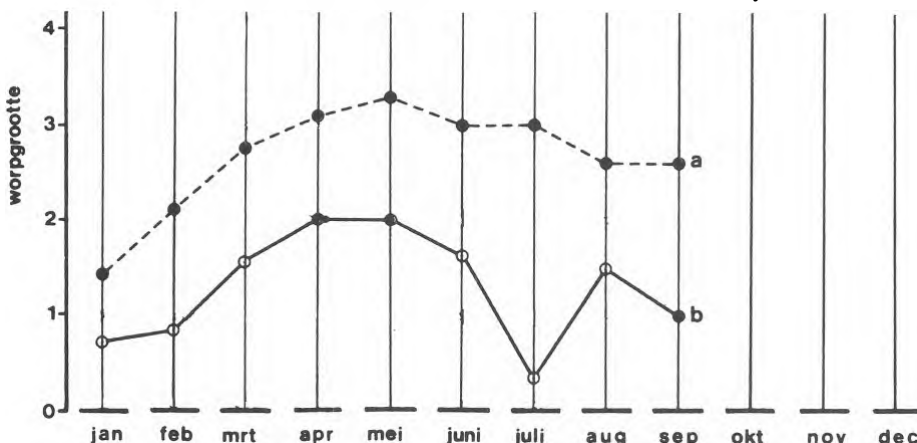
Veel jongen, weinig overlevende

Jagers willen weten hoeveel hazen ze in het najaar kunnen schieten zonder dat de stand door de jacht in gevaar komt. Daarvoor moet je de jaarlijkse aanwas kennen. Immers: als je er per jaar meer schiet dan erbij komen, dan neemt de stand af. Broekhuizen ontwikkelde een interessante methode om het reproductiesucces van hazen vast te kunnen stellen. Daarvoor moet je in de eerste plaats weten hoeveel jongen hazen per jaar werpen. Aan de hand van het aantal embryo's in het

lichaam van door vergunninghouders in de voortplantingstijd geschoten drachtige moerhazen, berekende hij een gemiddelde van 2,68 jongen per worp. Op grond van de draagtijd en de zoogtijd schatte hij vervolgens een periode van 1,6 maanden tussen twee opéénvolgende worpen van één wijfje, zodat één wijfje vier maal in één voortplantingsseizoen kan werpen, en in totaal gemiddeld 11 jongen per jaar produceert.

De volgende vraag is natuurlijk hoeveel er daarvan tot het begin van het jachtseizoen (15 oktober tot 1 januari) in leven blijven. Broekhuizen en zijn collega Frans Maaskamp ontdekten dat jonge hazen één maal per dag door hun moeder gezoogd worden. Jonge hazen verlaten al na één of enkele dagen hun geboorteplek, om zich in de omgeving te verspreiden en te verschuilen. Dan zijn ze door hun perfecte schutkleur en verborgen levenswijze nauwelijks te vinden. Maar iedere dag ongeveer drie kwartier van zonsopgang keren ze naar hun geboorteplek terug, waar ongeveer 1 kwartier later hun moeder verschijnt om te zogen. Als deze onderzoekers zo'n plek eenmaal ontdekt hadden, konden ze er door nauwkeurige observatie tijdens de ± 1 maand durende zoogtijd achter komen hoeveel jongen de zoogtijd overleven. Een probleem daarbij was dat ze zo'n plek vrijwel nooit onmiddellijk na de geboorte ontdekten, zodat ze niet wisten hoe groot de worp oorspronkelijk was. Om dit probleem op te lossen vielen ze terug op het berekende gemiddelde aantal embryo's per maand. Figuur 3 laat het resultaat zien. Zij berekenden dat op deze wijze van de oorspronkelijke 11 jongen per moerhaas er 5,7 ouder dan één maand werden (sterfte van 48% in de zoogperiode). Op grond van de verhouding geschoten jonge hazen/oude hazen kon vervolgens berekend worden dat er daar gemiddeld 3,4 van over blijven tot aan het begin van het jachtseizoen. Van de 5,7 jonge hazen sterven er dus nog 2,3 tussen het eind van de zoogtijd en het begin van het jachtseizoen.

Hazen leven maar kort. Volwassen moerhazen nemen gemiddeld maar één seizoen aan de voortplanting deel. Dat betekent dat het reproductiesucces van een seizoen grotendeels bepalend is voor de omvang van de populatie tijdens het jachtseizoen, en van de populatie die daarna weer aan de voortplanting kan deelnemen. De vraag of de jacht (mede) van invloed is of kan zijn op de achteruitgang van de haas is hiermee natuurlijk nog niet beantwoord. Je moet dan ook weten hoe groot de natuurlijke sterfte is, en of die vermindert bij een toenemende onnatuurlijke sterfte door de jacht. Met andere woorden: neemt de sterfte toe bij een hogere dichtheid aan hazen en weer af bij een lagere, oftewel is de sterfte „dichtheidsafhankelijk”. In zijn proefschrift laat Broekhuizen deze vraag dan ook in feite open, zoals blijkt uit het volgende citaat: „In hoeverre in Nederland

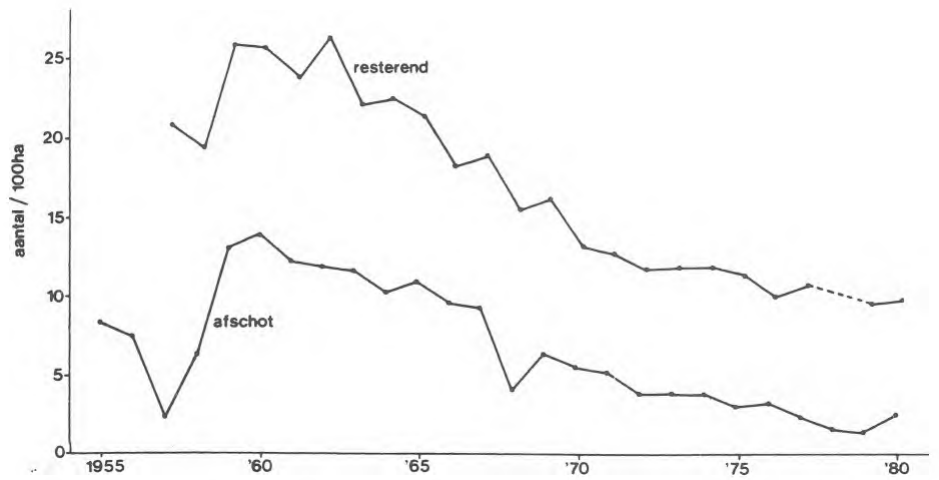
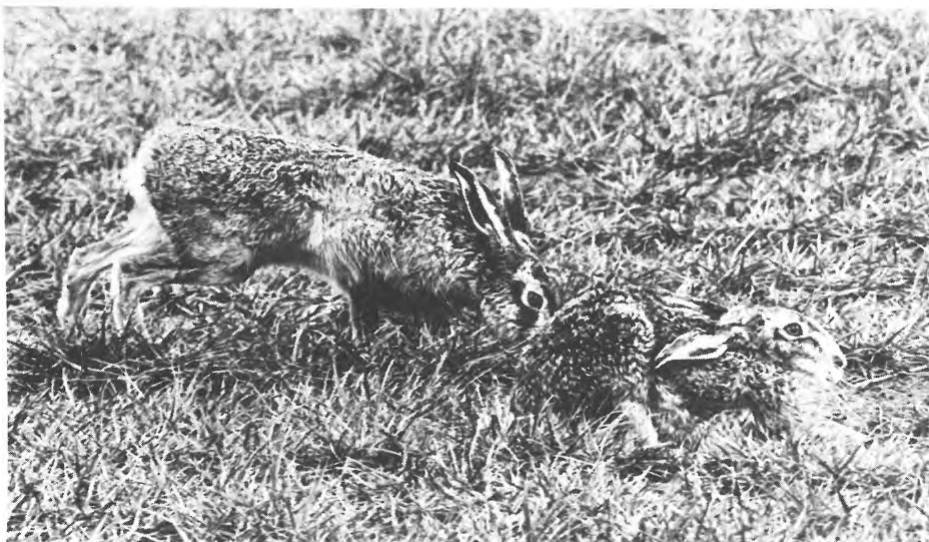
Figuur 3. Het verloop van het maandelijkse gemiddelde van het aantal embryo's bij drachtige moerhazen (a), en het verloop van het maandelijkse gemiddelde van het aantal geobserveerde jongen per nest, die ouder werden dan één maand (b). (Broekhuizen, 1982).

na het jachtseizoen de sterfte onder de hazen nog dichtheids afhankelijk is, is niet bekend. Daardoor is ook onbekend in welke mate het effect van jacht op de „breeding stock” door het minder intensief optreden van andere sterftekosten wordt gecompenseerd. De vraag kan zelfs gesteld worden of daar, waar een soort structurele achteruitgang in aantal vertoont, recreatie jacht op die soort nog wenselijk of verantwoord is. Vooropgesteld moet dan worden dat er geen evidentie is om aan te nemen dat de jachtdruk zelfde primaire oorzaak is van de gemiddelde achteruitgang. Waarschijnlijk is het wel zo, dat de jacht een negatief effect heeft op de hoogte van de „breeding stock” en dat daardoor méér dan de natuurlijke wintersterfte moet worden gecompenseerd door dichtheidsafhankelijke reproductie en - mortaliteit. Als dat compensatievermogen niet meer in staat is de hazenstand gemiddeld weer tot het niveau van vóór de opening van de jacht terug te brengen, is het handhaven van jacht inderdaad niet gerechtvaardigd. ” Stoppen met die jacht, zou je dus denken. Maar nee: vervolgens verwijst Broekhuizen naar de hierbij afgebeelde grafiek (figuur 4), waaruit zou blijken dat een vermindering van de jachtdruk in de Noordoostpolder niet leidde tot een herstel van de hazenstand. Dat is juist, maar mijns inziens zou je er met even veel recht uit kunnen afleiden dat vermindering van de jachtdruk in de jaren '77 tot en met '79 leidde tot het vrijwel stoppen van de achteruitgang. Dat is dus inderdaad nog geen herstel, maar het lijkt me al een stuk beter dan regelrecht afsterven op uitroeiing.

Geen bezwaar tegen jacht?

Het is dan ook nogal merkwaardig dat Broekhuizen in andere publikaties weinig bezwaren blijkt te hebben tegen jacht op hazen. In het boek „Dieren” van het RIN stelt hij: „Hoewel in veel velden de hazenstand een zekere mate van exploitatie kan verdragen, is er al snel gevaar voor

*Het voortplantingsspel van hazen is zeer spektakulair.
(Foto Henk Harmsen)*

Figuur 4. Het gemiddelde afschot en het resterende aantal hazen per 100 hectare in de Noordoostpolder. Sinds 1957 is de populatiedichtheid bepaald door in de maanden januari en februari in ieder jachtperceel een aantal landbouwkavels af te drijven. (Broekhuizen, 1982).

overexploitatie wanneer meer dan eenderde van de dieren wordt geschoten. ” Jagers zullen uit deze waarschuwing al snel de geruststellende konklusie trekken dat ze dus zonder bezwaar eenderde van hun hazen kunnen schieten. (Hoeveel jagers weten trouwens hoeveel hazen hun veld herbergt?) In „De Nederlandse Jager” schreef Broekhuizen: „Het haas is een van de soorten waarvan de praktijk heeft uitgewezen dat de produktie van jongen groot genoeg is om jachtdruk toe te laten, zonder dat het aantal daardoor op den duur terugloopt. ” Het overnemen van het kromme jagerstaaltje („het haas”) lijkt hier zijn identificatie met het jagersbelang te bevestigen. Ik wijs er nogmaals op dat deze beweringen van Broekhuizen uit de lucht zijn gegrepen, en zeker niet zijn gebaseerd op de uitkomsten van zijn eigen onderzoek.

Slechte en goede jaren

Het bezwaar van de door Broekhuizen uitgevoerde berekeningen is dat de uitkomsten ervan gemiddelden zijn over verschillende jaren en uit verschillende gebieden. Ze laten dus niet zien of en in welke mate er verschillen zijn in het reproductiesukses van verschillende jaren en plekken. Het is daarom van groot belang dat Zörner op grond van uitgebreid

literatuuronderzoek en eigen observaties sterk benadrukt dat die verschillen enorm kunnen zijn.

Het reproductiesukses is in hoge mate afhankelijk van het weer in de voortplantingsperiode, zoals intussen ook blijkt uit Brits onderzoek (aangehaald in Siebenga 1983). Koude en natte zomers hebben een sterk negatief effect, en leiden vooral tot een enorme sterfte onder zeer jonge hazen, wat er in sommige jaren toe kan leiden dat de aanwas nihil is. Wordt in zo'n jaar toch een derde van een populatie geschoten, dan wordt dat jaar het bestand wezenlijk aangetast, zonder dat het zich het volgende jaar kan herstellen (dan wordt immers weer eenderde afgeschoten). Zörner pleit er dan ook voor het jaarlijkse afschot af te laten hangen van het voortplantingssukses in de aan het jachtseizoen voorafgaande zomer. Dat geeft natuurlijk veel problemen, want daarvoor moet je voor ieder jachtterrein, ieder jaar opnieuw de omvang van de populatie en de aanwas vaststellen, en dat is bij hazen uiterst moeilijk, zoals ook Broekhuizen bevestigt. Zörner pleit er daarom voor in ieder geval niet te jagen in gebieden met een dichtheid van minder dan 20 hazen per 100 hectare. Volgens deze richtlijn had de jacht in de Noordoostpolder al in 1966 gestaakt moeten worden (zie figuur 4).

„Zeker weer zo'n anti-jacht-fanaat, die Zörner”, hoor ik nu menig jager denken. Mis. Als rechtgeaard burger van de DDR beoordeelt hij de natuur op traditioneel marxistische wijze, en dus uitsluitend op zijn „Nutzbarkeit”, zijn exploiteerbaarheid. Na vastgesteld te hebben dat predatoren geen invloed hebben op de hazenstand, pleit hij bijvoorbeeld toch voor jacht op rovende zoogdieren vanwege hun voor de „Volkswirtschaft” (de „volkseconomie”) zo nuttige pelzen. Je hoeft waarachtig geen marxist te zijn, maar bijvoorbeeld een eenvoudige jager, om hier mee in te kunnen stemmen. We mogen dus aannemen dat het hem ook louter om de „Nutzbarkeit” van de hazenstand gaat, óók

in de toekomst. In dit verband dus een onverdachte bron.

Uitzetten

Het uitzetten van hazen uit rijke gebieden in gebieden waar ze grotendeels verdwenen zijn, is volgens Zörner gevaarlijk en nutteloos. Hij vond, uit onderzoek in Oost-Europa, dat deze hazen wegtrokken uit het gebied waar ze werden losgelaten, of stierven. Ook is vastgesteld dat dergelijke dieren over afstanden van 80, 229 en zelfs 464 kilometer naar hun geboortestreek terugkeerden. Hieruit spreekt een grote plaatstrouw. Ook Broekhuizen heeft door onderzoek van met zendertjes uitgeruste hazen een grote trouw aan het leefgebied vastgesteld. Deze leefgebieden worden niet verdedigd tegen soortgenoten, en ze kunnen elkaar sterk overlappen. In het door Broekhuizen onderzochte gebied is dan ook geen sprake van (verdedigde) territoria. Een groot verschil met de Oosteuropese bevindingen is dat door Broekhuizen verplaatste hazen grotendeels in het gebied bleven waar ze werden uitgezet. Hetzelfde gold voor de jonge hazen, die in Oost-Europa eveneens waren gaan zwerven. Broekhuizen trekt hier de konklusie uit, dat in het onderzochte gebied geen voedselgebrek bestaat, waardoor de hazen zich niet territoriaal gedragen en soortgenoten tolereren. Mogelijk is dat in Oost-Europa anders (bij hogere dichtheden), en gedragen de hazen zich daar dientengevolge wél territoriaal. Hebben uitzettingen bij ons dan wél zin? Allermint, zolang de oorzaken van de achteruitgang niet weggenomen zijn. Bovendien brengt uitzetten het gevaar met zich mee dat genetisch materiaal geïmporteerd wordt van andere hazerassen. Er zijn veel verschillende rassen in Europa, die allemaal optimaal zijn aangepast aan de specifieke eisen van het klimaat en het terrein van hun leefgebied. Vermenging van die rassen zal leiden tot nivellering en het verdwijnen van de rijkdom aan ondersoorten, rassen en vormen. Een vorm van faunavervalsing.

Bloedverversen

Een andere ongewenste praktijk is het uitwisselen van hazen uit verschillende terreinen in Nederland. Dit geschiedt op grond van het jagersgeloof dat „bloedverversen” nodig is om degeneratie door inteelt tegen te gaan. Zörner noemt dit onzin. Hazen zijn zo wijd verbreid, dat ze zich bij de keuze van een partner beslist niet aan de grenzen van het jachtgebied van hun toevallige eigenaar hoeven te houden. Er is langs natuurlijke weg dus voldoende genetische uitwisseling. In Nederland is het bovendien op grond van de jachtwet verboden, omdat die wet alleen toestaat hazen met het geweer te bemachtigen. Anderssoortige apparatuur (bijvoorbeeld netten) om ze levend te vangen is dus verboden, tenzij met een vergunning ten behoeve van wetenschappelijk onderzoek, zoals de ambtenaar van de Dienst

Faunabeheer van het ministerie van landbouw mij bevestigde. Vergunningen alleen voor het „bloedverversen” worden niet (meer?) afgegeven. Het is zeer de vraag of het dan ook niet meer gebeurt.

Predatoren

Een ander steeds weer terugkerend jagersfabeltje is dat roofdieren een belangrijke oorzaak zouden zijn van de achteruitgang van geliefde jachtbuit. Zo trok Siebenga (1983) onlangs nog uit Britse jagersliteratuur de konklusie dat de vos één van de belangrijkste oorzaken van de achteruitgang van de haas zou zijn. Zörner alweer (die zoals gezegd allermint pleit voor de bescherming van roofdieren) komt tot geheel andere, zelfs tegengestelde konklusies. Een verhevigde vervolging van roofdieren had volgens hem nog nooit enig effect op de hazenstand. Bovendien pakken roofdieren als de vos vooral zieke exemplaren, waardoor ze een waardevolle functie hebben als bestrijders van epidemieën. Zo kon het in Rusland gebeuren dat de hazenstand in een gebied met erg weinig vossen door een epidemie vrijwel vernietigd werd, terwijl in een ander gebied met veel vossen de hazenstand goed op peil bleef. Vervolging van roofdieren, en met name van vossen, zal dus geen enkel positief effect hebben op de hazenstand, en kan zelfs nadelig zijn.

Het haas wil niet meer

Een effectieve bescherming van de haas zal in de allereerste plaats moeten bestaan uit bescherming van zijn leefgebieden. Daarbij lijkt een afwisselend voedselaanbod, gespreid over de seizoenen, van zoveel mogelijk verschillende agrarische gewassen, van groot belang. Zeker moeten dekkingsmogelijkheden in de vorm van bosjes, heggen en ruigten zoveel mogelijk gespaard worden. Het belang van dit laatste kan niet genoeg benadrukt worden, niet alleen voor het behoud van de haas, maar ook voor het behoud van tal van andere zoogdieren en vogels van ons kultuurlandschap. Daarnaast lijkt het van groot belang dat de exploitatie- en plezierjacht op hazen gestopt wordt. Zörners bevindingen wijzen erop dat de bestaande exploitatiejacht zeer waarschijnlijk wel degelijk mede een oorzaak is van de achteruitgang van de haas in Europa. De resultaten van het onderzoek van Broekhuizen tonen allermint aan dat dat in Nederland niet het geval is. Ook hij zegt dat stoppen van de jacht waarschijnlijk „... de teruggang voor enige tijd zou vertragen of tot beperkt herstel zou leiden...” Dat zou op zichzelf voldoende redenen moeten zijn om tot sluiting van de jacht op hazen over te gaan, al is het alleen maar om eindelijk onderzoek naar een niet bejaagde populatie mogelijk te maken. Dat is nu onmogelijk, om de eenvoudige reden dat hazen werkelijk overal bejaagd worden. Dergelijk onderzoek is van het grootst

belang voor het verkrijgen van een nauwkeuriger inzicht in de oorzaken van de achteruitgang van de haas in Nederland en elders. Dat zulk onderzoek nu niet mogelijk is, heeft ook Broekhuizen naar eigen zeggen als een handicap ervaren. Bij schade, voornamelijk aan fruitbomen, zijn zoals gezegd, legio methoden voorhanden om die te bestrijden of te voorkomen, zonder tot afschot over te gaan. In gevallen waar schade blijft bestaan, ook na gebruik van afweermiddelen, kan een afschotvergunning voor enkele exemplaren soelaas bieden. De agrarische wereld hoeft daarom geen extra schade te verwachten bij het sluiten van de jacht op hazen. „De (het?) haas wil bejaagd worden, de verliezen door de jacht worden in de volgende zomer weer aangevuld” schreef de Duitser Koenen in 1956 (geciteerd in Zörner). Afgezien van de weerzinwekkende onzin vóór de komma: wat er na staat is niet langer waar. Dus zelfs volgens deze redenering zou de jacht gestopt moeten worden: de hazen willen het kennelijk niet langer.

Literatuur

- Broekhuizen, S., 1979. *De voortplanting van hazen: Wat mogen we er van verwachten? De Nederlandse Jager* 84/21, p. 710-711.
- Broekhuizen, S., 1982. *Hazen in Nederland. Proefschrift Landbouwhogeschool Wageningen.*
- Broekhuizen, S., 1983. *Haas (Lepus europeus).* In: *Rijksinstituut voor Natuurbeheer. Dieren, Natuurbehoud in Nederland 2. Wageningen.*
- Siebenga, S., 1983. *Achteruitgang hazenstand in Groot-Brittannië. De Nederlandse Jager* 88/23, p. 728-729.
- Zörner, H., 1981. *Der Feldhase. Die Neue Brehm-Bücherei.* Wittenberg Lutherstadt.

Duikendenjacht op het IJsselmeer

Fred Vogelzang

Kuifeenden. (Foto Fred Hess).

Ons land herbergt in de wintermaanden grote aantallen van de Noordwesteuropese trekwegpopulaties van tafeleend, toppereend en kuifeend. Het IJsselmeer neemt hiervan een fors percentage voor zijn rekening (tabel 1) en kan als het belangrijkste overwinteringsgebied van deze soorten in Noordwest-Europa beschouwd worden. Wie nu meent, dat de overheid het belang van het IJsselmeer als overwinteringsgebied voor deze soorten (en andere!) ten volle onderkent komt bedrogen uit.

Legio bedreigingen

- *inpoldering*: Over inpoldering van de Markerwaard is nog steeds niets beslist. Verdwijnt dit wateroppervlak, dan zal de hierdoor ontstane areaalverkleining direct negatieve gevolgen hebben.

- *verstoring*: Duikenden worden op vele manieren verstoord. Scheepvaart, sportvissers, vogelaars, jagers, en de laatste jaren vooral ook, pleziervaart en plankzeilers, doen menige eend opvliegen.

- *waterverontreiniging*: De IJssel, een zijtak van Europa's grootste riool de Rijn, is allesbehalve schoon. Door deze en andere vervuilingbronnen is het gevaar van massale blauwwiergroei groot. Welke effecten dit heeft op het belangrijkste stapelvoedsel van de duikenden in de wintermaanden, de driehoeksmossel, is niet bekend.

- *beroepsvisserij*: Met name in snoekbaarswanten (soort staande visnetten) komen jaarlijks duizenden duikenden om.

Al deze aspecten zijn wel ergens in voor iedereen toegankelijke literatuur te vinden en zijn daarom slechts kort aangestipt.

Jacht op duikenden

Een bedreiging, die nogal verwaarloosd wordt is de jacht. Velen menen waarschijnlijk, dat het aantal dieren door sportjagers gedood, niet al te groot is. De juistheid van deze gedachte valt moeilijk na te gaan, omdat in Nederland, het is al zo vaak gezegd, jachtstatistieken ontbreken. De verstoring, die jacht teweegbrengt is in elk geval enorm. Vele malen heb ik kunnen constateren, dat in het gebied tussen Amsterdam en Muiden, waar in het begin

van het winterhalfjaar overdag tienduizenden duikenden kunnen verblijven, het aantal na opening van de jacht drastisch afneemt. Bovendien worden de vogels duidelijk schuwer als er eenmaal op hen gejaagd is, met als gevolg dat eenden, die in de luwte van een dijk rusten, voor elke wandelaar opvliegen, in plaats van rustig een eindje uit de kant te zwemmen. De enige eenden, die niet opvliegen zijn de aangeschoten exemplaren. Een niet onbekend verschijnsel voor de regelmatige bezoeker. Een ander effect van deze verstoringen is, dat het moeilijker wordt te beoordelen welke plaatsen de duikenden prefereren om overdag te rusten. Meermalen telden wij tijdens waterwildtellingen op zaterdag met jacht beduidend minder vogels dan op doordeweekse dagen ervoor zonder jacht. Behalve het doden en verstoren van de vogels komt door de jacht ook een grote hoeveelheid lood in het water terecht.

	tafeleend		toppereend		kuifeend	
	Nederland	IJsselmeer %	Nederland	IJsselmeer %	Nederland	IJsselmeer %
januari 1975	71.000	44	6.000	96	88.000	51
januari 1976	73.000	40	23.000	99	103.000	62
maart 1976	37.000	44	63.000	100	118.000	70
januari 1977	115.000	77	10.000	90	160.000	81
maart 1977	17.000	45	105.000	96	84.000	69
januari 1978	79.000	65	70.000	2	121.000	58
maart 1978	13.000	31	10.000	99	34.000	39
januari 1979*	30.000	6	3.000	1	40.000	8
maart 1979	14.000	21	94.000	100	75.000	71
januari 1980	53.000	50	57.000	7	119.000	65
maart 1980	37.000	81	68.000	95	189.000	81
schatting totale Noordwesteuropese trekwegpopulatie						
	250.000		150.000		500.000	

Tabel 1. Resultaten van landelijke waterwildtellingen en het percentage dat daarvan op het IJsselmeer werd geteld. * In januari 1979 was vrijwel het gehele IJsselmeer dichtgevroren, (naar van de Bergh, 1978, 1979, 1980, 1981).

Een duikeendenjager

Om een indruk te krijgen van wat het jagen op duikeenden inhoudt heb ik gesproken met iemand uit Diemen, die tot voor enkele jaren geleden zelf op duikeenden schoot. Hoewel de situatie tegenwoordig misschien iets gewijzigd is, zal het meeste uit zijn verhaal ook nu nog opgaan.

De IJsselmeerkust tussen Muiderberg en Amsterdam is opgedeeld in zes percelen. De Dienst der Domeinen verpacht elk perceel aan een hoofdpachter, die het perceel meestal weer onderverhuurt aan drie andere jagers. De pachtsom wordt zo door vier man gedragen. Per jachtdag wordt door twee tot vier jagers op kuifeend en tafeleend en in mindere mate op toppereend en zwemeenden gejaagd. De jacht vindt plaats vanaf de dijk aan de kust of een werkeiland, soms vanuit de boot. Een grof gemiddelde voor de jachtbuit van een jachtdag, meestal een ochtend, bedraagt vijf tot twintig eenden. Soms wordt er niets geschoten en één keer bedroeg de buit 45 eenden (2 jagers in ongeveer één uur), waarna de jacht gestaakt werd. Bij andere jagers ligt de buit aanzienlijk hoger, tot wel 100 vogels op één jacht. Een goede jager (goed in het schieten dus!) heeft gemiddeld 2 schoten nodig om een eend neer te halen, een slechte jager verbruikt 4 patronen per eend. De schietafstand bedraagt maximaal 40 meter. Niet alle aangeschoten eenden worden ook bemachtigd. Bij windstil weer blijft zo'n 10% van de aangeschoten vogels buiten bereik. Bij harde wind (hoge golven) is dit wel zo'n 20%. Deze dieren verloederen en de jager wéét dat. Hier bovenop komt dan nog een onbekend aantal dat wel door hagelkorrels wordt getroffen, maar niet zichtbaar is geraakt. Aldus de ex-duikeendenjager.

Geen uitzondering

Vast staat dat niet alle jagers zich de beperking van het schieten voor eigen gebruik opleggen, zo'n 5 à 10 vogels. Bij controles door de Rijkspolitie te Diemen in

Brilduiker. (Foto Fred Hess).

Beste donateur,

In 1985 bestaat de SKF 10 jaar. Tien jaar SKF is niet niks. We hebben al een hoop bereikt, maar ook nog een lange weg te gaan. Nog steeds worden de wilde dieren niet met rust gelaten. Een ekologisch en moreel verantwoord faunabeheer is nog ver weg. Hoewel, langzaam treedt verbetering in en dat dankzij uw steun. De steun van de duizenden SKF donateurs, die gezamenlijk vechten tegen ekologisch wanbeheer en onnodig dierenleed in de natuur.

10 jaar SKF moet gevierd worden. 1985 wordt een „gigantisch" SKF jaar. Een kleine greep uit wat er zoal komt:

- superdikke jubileum Argus
- symposium over sportvisserij
- reusachtige feest jaarvergadering

Ook u kunt iets doen. Uw gift is altijd welkom. Of werf een nieuwe donateur, want ook een jarige SKF moet groeien. Uw hulp is daarbij onmisbaar.

1985, een „gigantisch" SKF jaar!

De SKF kan u niet missen

het seizoen 83/84 werd eenmaal een buit van 40 eenden aangetroffen (4 jagers), waaronder een brilduiker, een soort waarop de jacht het gehele jaar is gesloten. Een andere keer waren het ruim 20 eenden, maar de jacht was nog in volle gang. Een buit van grofweg 100 eenden is zeker geen uitzondering. Het is mij niet bekend in hoeveel percelen het IJsselmeer voor de jacht is opgedeeld, evenmin hoeveel er gemiddeld per jaar per perceel geschoten wordt. Een goede schatting van het aantal duikeenden dat per seizoen wordt neergehaald valt eigenlijk niet te geven, maar het zullen er minstens enkele duizenden zijn. Of de jacht een directe bedreiging vormt voor één of meer soorten duikeenden valt door een gebrek aan nauwkeurige gegevens moeilijk te

zeggen. Het zal ze in elk geval niet ten goede komen!

Jacht zonder doel

Als men zich dus over de bedreigingen inpoldering, vervuiling, verstoring en snoekbaarswanten druk maakt (en terecht overigens!) dan hoort de jacht ook zeker in dit rijtje thuis. Want niet alleen worden hierdoor direkt vele vogels gedood, het is tevens een vervuilende (lood!) en bovenal verstorende bezigheid. Dan zwijg ik nog over het feit dat de jacht op duikeenden, behalve het „plezier" voor de jager, geen enkel nut heeft. Het zijn dieren die aan niemand enige schade berokkenen of zijn de jagers bezorgd voor de stand van de driehoeksmossel, het stapelvoedsel van duikeenden in het winterhalfjaar? Als het Nederland ernst is met vogel- en natuurbescherming dan doet het wat het zou behoren te doen: het IJsselmeer op de lijst van wetlands van internationale betekenis plaatsen en het gebied en de dieren die het gebruiken zo goed mogelijk beschermen. Een goed begin is de sluiting van de jacht op duikeenden.

Literatuur

- Bergh, L. M. J. van den, 1979, 1980 en 1981. *Verslag van de watervogeltellingen in januari en maart 1978, 1979 en 1980. Watervogels* 4:48-72, 5:43-64, 6:95-118.
- Bergh, L. M. J. van den, B. E. Schaffner en J. J. Smit, 1978. *Verslag van de watervogeltellingen in de jaren 1975-1977. Watervogels* 3:43-71.
- Brocades Zaalberg, P., 1984. *Mens en watervogels gebaat bij handhaving IJsselmeer. Natuur en Milieu* 8(9): 8-14.
- Haan, N. de, 1981. *Duikendensterfte op IJsselmeer. Vogels* 1(3): 106-108.
- Osieck, E. R., 1982. *Belangrijke waterrijke vogelgebieden in Nederland. Limosa* 55:43-55.
- Rijksinstituut voor Natuurbeheer, 1983. *Natuurbeheer in Nederland; Dieren. Pudoc. Wageningen.*
- Wal, R. J. van der, 1976. *De betekenis van het IJsselmeergebied voor overwinterende watervogels. Watervogels* 1:54-79.

De hamster in Nederland

Ton Lenders

Wetenschappelijk onderzoek aan hamsters heeft zich de laatste deccennia in een tweetal richtingen ontwikkeld. De praktische „Oosteuropese” richting besteedt vooral aandacht aan het voorkomen van schade, die de dieren kunnen toebrengen aan de landbouw. Onderzoek naar de biologie van hamsters in de Oostblok-landen heeft dan ook veelal tot doel om te komen tot een zo efficiënt mogelijke bestrijding van het dier. In West-Europa daarentegen komt de hamster in een aantal landen slechts sporadisch of zeer lokaal voor. In deze landen (onder andere Nederland, België, Frankrijk en West-Duitsland) richt de studie zich op het instandhouden van de diersoort. Bovendien tracht men te komen tot een bescherming van zijn biotoop. In Nederland heeft dit er toe geleid, dat de hamster is opgenomen in het besluit Beschermde Inheemse Diersoorten. Hij geniet zodoende een volledige bescherming door de wet. Daarnaast streeft de Nederlandse regering ernaar om ook het leefgebied van de hamster te behouden, hetgeen onder andere tot uiting komt door haar ratifikatie van de Conventie van Bern.

Uiterlijk

De gewone hamster verschilt sterk in uiterlijk van de ons allen bekende goudhamster, die veel als huisdier gehouden wordt. Niet alleen is de gewone hamster groter (lichaamslengte 21-43 cm), maar ook de tekening van het dier verschilt nogal van zijn tamme familielid. Vooral opvallend is de geheel zwarte onderzijde, die sterk afsteekt tegen de roodachtig-gele bovenzijde. Een dergelijk kleurpatroon komt bij zoogdieren zelden voor. Meestal is bij zoogdieren de buikzijde lichter van kleur dan de rugzijde. De vacht wordt voorts steeds gekenmerkt door witte strepen aan weerszijden van de voorpoten. De wangen en de regio voor en achter de oorschelpen, zijn geel. Lippen, snuit, keel en voeten zijn wit. Andere typische hamsterkenmerken zijn de korte staart en de verborgen oorschelpen. En natuurlijk niet te vergeten de wangzakken, waarin het verzamelde voedsel wordt vervoerd.

Hamster op stoppelveld in Linnerveld. (Foto Jan Hermans).

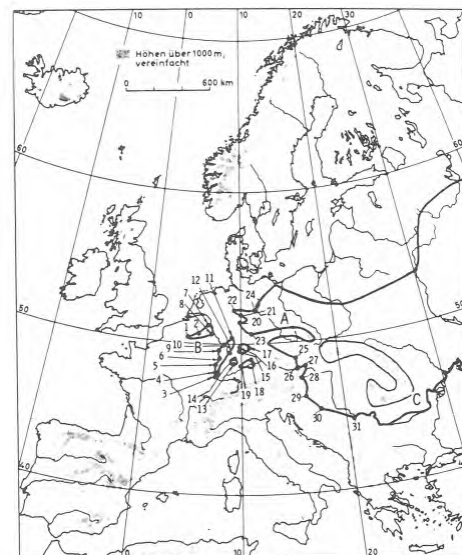

Systematiek en verspreiding

Tot de familie van de hamsters (Cricetidae) rekenen we in Europa een drietal soorten, de goudhamster (*Mesocricetus auratus*), de trekhamster (*Cricetulus migratorius*) en de gewone hamster (*Cricetus cricetus*). Beide eerstgenoemde soorten zijn in hun verspreiding beperkt tot Zuidoost Europa. De gewone hamster (of kortweg hamster) komt daarentegen in grote delen van Midden- en Oost-Europa voor. De westgrens van zijn verspreidingsgebied is nogal verbrokken. Dit komt tot uitdrukking in een vijftal geïsoleerde hamstergebieden (zie figuur 1). In Nederland is de verspreiding beperkt tot Zuid- en Midden-Limburg. Het noordelijk deel van dit gebied wordt bewoond door een aantal min of meer los van elkaar levende populaties (Lenders en Pelzers, 1982). De meest noordelijke melding van de afgelopen jaren komt uit Roermond (Lenders, 1983).

Voedsel

De hamster is een alleseter, maar het hoofdvoedsel is plantaardig. Het dier geeft

Figuur 1. Verspreidingsgebied van de hamster in Europa. Met de cijfers worden steden aangeduid, die het verspreidingsgebied begrenzen. De Nederlandse hamsters behoren tot een populatie op de westelijke Rijnsoever. Hun areaal strekt zich uit tussen Court St. Etienne, (halverwege Brussel en Namen) 1, Roermond 2, Düsseldorf 7, en Bonn 8. (Uit: Niethammer & Krapp, 1982).

de voorkeur aan graansoorten, zoals haver, gerst, tarwe, rogge en mais. Daarnaast worden ook erwten, bonen, aardappelen en bieten gegeten. Als groenvoer bestaat er een duidelijke voorkeur voor vlinderbloemigen, zoals klaver en luzerne. Dit menu wordt aangevuld met kleine hoeveelheden dierlijk voedsel (insekten, wormen, slakken). Hamsters zijn vanaf de schemering actief. Tijdens het foerageren wordt het voedsel opgeslagen in de wangzakken, die 40 à 50 gram voedsel kunnen herbergen. Zodra deze gevuld zijn zoekt het dier de bescherming van zijn burcht, waar het verzamelde voedsel wordt opgeslagen of gekonsumeerd.

Burchten

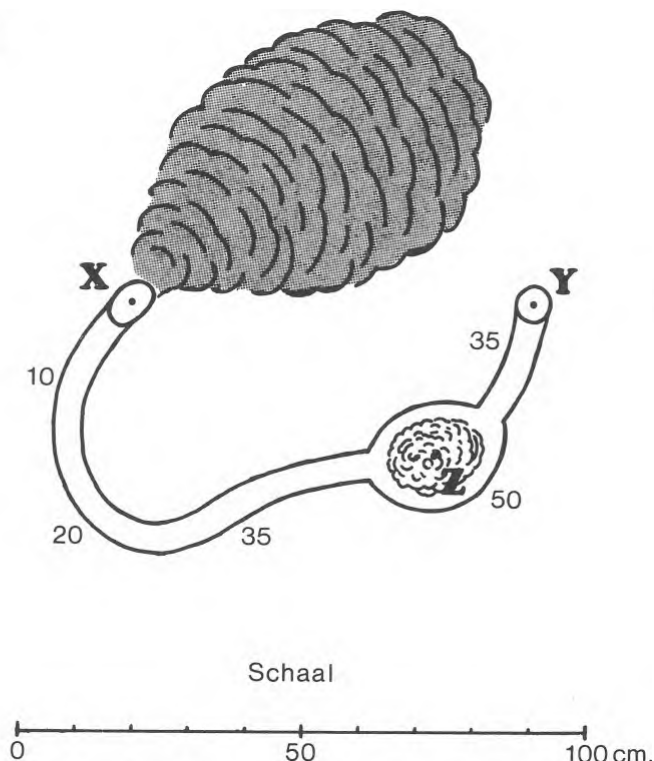
Hamsterburchten vallen op door de aanwezigheid van een grote aardhoop. Ze worden meestal aangelegd in een graanveld en zijn zodoende direct na de oogst gemakkelijk op te sporen. Een hamsterinventarisatie bestaat dan ook veelal uit het systematisch aflopen van stoppelvelden en het zoeken naar de aardhopen met de daarbij behorende pijpen. Het is opmerkelijk dat de burchten vrijwel nooit gevonden worden in weide- of bosgebieden. De hamster is hiermee een typische vertegenwoordiger van de makrofauna op akkers. De bouw van een burcht kan nogal ingewikkeld zijn. De bovengrondse situatie geeft vaak geen enkele indicatie van het gangenstelsel ondergronds. Er komen burchten voor met één of twee pijpen, maar ook met tien of meer bovengrondse openingen. Figuur 2 geeft een beeld van een eenvoudige burcht van waarschijnlijk

Aardhoop

Nest

Schaal

0 50 100 cm.

Figuur 2. Burcht 132 van het Linnerveld. Opgegraven 30 juli 1983. De burcht hoort waarschijnlijk toe aan een juveniel dier. X = schuine pijp, Y = loodrechte pijp, Z = nestkamer.

een juveniel dier. In figuur 3 wordt een burcht afgebeeld van een adult mannetje, dat al heel wat complexer van bouw is. De opgraving en rekonstruktie van deze laatste burcht is al eerder uitvoerig beschreven (Lenders en Pelzers, 1983).

Om de bouw van een burcht beter te begrijpen kunnen we het beste van zijn ontstaanswijze uitgaan. De hamster begint met het graven van een gang schuin de grond in. Op een diepte tussen de 30 en 100 cm graaft het dier horizontaal verder. Vanuit deze hoofdgang worden zijgangen gegraven. Aan het eind van deze gangen maakt het dier van binnen uit een aantal pijpen, die loodrecht omhoog gaan. Deze loodrechte pijpen maken iedere verwarring met burchten van andere dieren onmogelijk. Al het uitgegraven materiaal wordt via de hoofduitgang naar buiten gewerkt, zodat men bij de loodrechte pijpen aan het oppervlak geen aarde zal aantreffen. Des te opvallender is de aardhoop bij de schuine pijp, die door zijn grootte en kleur (de ondergrond is vaak lichter van kleur) onmiddellijk in het oog springt.

De loodrechte pijpen worden gebruikt als vluchtwegen. Hun aantal neemt met de ouderdom van de burcht toe (Grulich, 1981). De pijpen kunnen in uitzonderlijke gevallen wel meer dan 10 meter uit elkaar liggen.

In de burcht wordt een woonkamer aangelegd. Deze kamer is meestal ovaal van vorm met een lengte van 15 tot 25 cm. In deze ruimte wordt het nest ingericht. Als nestmateriaal wordt gedroogd gras gebruikt. In de woonkamer worden door

de vrouwtjes ook de jongen geworpen; deze ruimte doet dus tevens dienst als kraamkamer.

Naast de woonkamer worden één of meer voorraadruimtes aangelegd. Hiertoe worden bepaalde gangen plaatselijk ruimer gemaakt of worden nieuwe korte zijgangen gegraven. In deze ruimten wordt een voedselvoorraad aangelegd voor de winter. De fysische omstandigheden in de voorraadkamers zijn verantwoordelijk voor het al dan niet kiemen van de voorraad (Strik-Janssen, 1971). De grond waarin de hamster zijn burcht aanlegt mag dus niet te vochtig zijn.

De grootte van een wintervoorraad wordt meestal sterk overdreven. Uit België worden in oudere publikaties (Leplae, 1898) zelfs voorraden van 100 kg en meer genoemd. In Nederland is uit opgravingen gebleken, dat een normale voedselvoorraad een gewicht heeft van ongeveer 5 kg, afhankelijk van de grootte en de sexe van het dier. In Oost-Europa daarentegen zijn de voorraden groter (tot maximaal 15 kg), omdat daar door de strenge winters geen gelegenheid bestaat de voorraden tussentijds aan te vullen. De grootste voorraad, die recentelijk in Oost-Duitsland werd opgegraven had een gewicht van 34 kg en bestond geheel uit erwten (Wendt, 1980).

Ook de diepte van de gangenstelsels is in Oost-Europa anders. In Nederland bereikt een hamsterburcht zelden een diepte van 1 meter. In een landklimaat bevriest de bodem echter tot op deze diepte. Vandaar dat hamsters in die streken vaak overwinteren op een diepte van om en

nabij de 2 meter. Er worden dan zogenaamde winterburchten aangelegd. Dit is een gangenstelsel onder de zomerburcht met voorraadkamers op grotere diepte. Met de hierbij vrijkomende aarde wordt de zomerburcht dichtgestopt, zodat de dieren zich in het voorjaar moeten uitgraven. In Nederland zitten de hamsters 's zomers en 's winters op dezelfde diepte. Bescherming tegen vorst wordt verkregen door de pijpen over grotere afstanden dicht te stoppen met zand en stro.

Het zal duidelijk zijn, dat de bouw van zo'n complex bouwwerk als een hamsterburcht, een vrij stevig bodemtype verlangt. Al vrij vroeg was dan ook de relatie bekend tussen het voorkomen van hamsters en de bodemsoort. De geschiktste hamsterbiotopen worden volgens Vogel (1936) gevormd door löss- en leemgebieden in relatief droge streken. Het verspreidingsgebied van de hamster in Europa (figuur 1) voldoet aan deze voorwaarden.

Jaarcyclus

Hamsters leven het grootste deel van het jaar solitair. Begin april (na de winterslaap) gaan de mannetjes zwerven en dringen de territoria van de wijfjes binnen. Door hun agressieve gedrag (ook ten opzichte van soortgenoten) verloopt de eerste kennismaking tussen mannetje en vrouwtje nogal onstuimig. In eerste instantie zal het vrouwtje door bijten het mannetje uit haar territorium willen weren. Vooral zwakkere mannetjes worden hierdoor afgeschrikt en mijden voortaan het betreffende gebied. Sterkere mannetjes proberen het vrouwtje telkens opnieuw te benaderen. Vaak ontstaat er pas na meerdere toenaderingspogingen een zekere tolerantie. Het paringspel komt pas op gang als de voortplantingsdrang het wint van hun buitengewone onverdraagzaamheid. Wanneer het vrouwtje na een langdurig voorspel bereid is tot kopulatie, wordt het mannetje toegelaten tot haar burcht. Na enkele dagen wordt het vrouwtje weer agressief en wordt het mannetje voorgoed verdreven. Door een sterk verminderde paringsdrift biedt het dier nu nauwelijks weerstand. Na een draagtijd van 18-20 dagen werpt het vrouwtje 4 tot 18 jongen. Een aantal van ongeveer 10 is vrij normaal. De jongen worden naakt geboren en hun gewicht bedraagt 7 à 8 gram. Ze worden uitsluitend door de moeder verzorgd. Na één week eten de dieren al zelfstandig groenvoer. Na twee weken openen ze de ogen en zijn ze redelijk zelfstandig. Na drie weken worden ze niet meer gezoogd en verlaten de jongen het nest. Waarschijnlijk worden ze enkele dagen daarna door een agressieve moeder uit de burcht verdreven. Op een leeftijd van twee weken zijn ze volwassen. Korte tijd later zijn ze al tot voortplanting in staat, hetgeen door de jongen uit de eerste worp, onder ideale omstandigheden, inderdaad nog datzelfde jaar gebeurt.

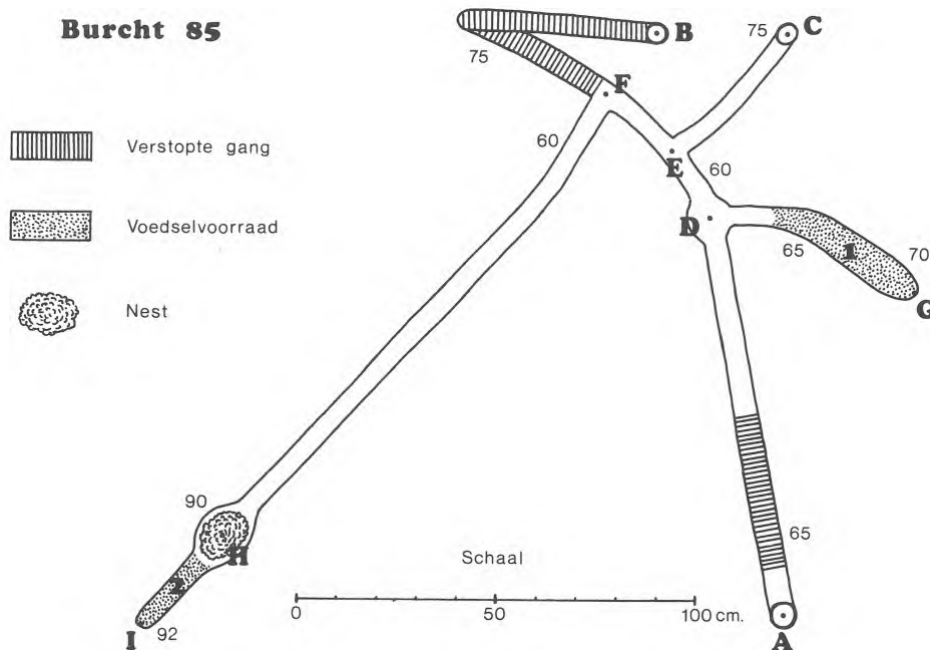
Onder gunstige kondities kunnen hamsters drie maal per jaar jongen. In Nederland met voor een hamster marginale levensvoorwaarden, is het aantal worpen beperkt tot een of twee.

Bij grote dichtheden hebben hamsters de neiging tot migratie. Vooral gedwongen door voedselgebrek zwerven de dieren dan uit en kunnen ze enorme schade toebrengen aan cultuurgewassen. In het verleden werden dan ook vaak premies uitbetaald voor gevangen of gedode hamsters. Zulks hamsterplagen zijn bijvoorbeeld bekend uit Duitsland. In Gotha werden in het jaar 1817 alleen al 11817 hamsters bij het stadsbestuur ingeleverd. In Buttstädt werden in zomer en herfst van 1913 circa 70.000 hamsters gevangen. In 1902 werden in twaalf gemeenten in Rheishessen 17537 hamsters ingeleverd. In 1904 ontving het gemeentebestuur van Hechtstheim 13408 adulte en 7052 juveniele dieren (Husson, 1949). Ook uit België is dit soort plagen bekend. Zo meldt Dupond (1932) in 1910 een aantal van 36944 gevangen hamsters. In Nederland liggen deze aantallen beduidend lager. De meeste hamsters werden in 1880 in het Zuidlimburgse Wylre ingeleverd, 984 stuks (Husson, 1949). Recente plagen zijn onder meer bekend uit Joegoslavië (Ruzie, 1977), Oost-Duitsland (Hubert, 1968) en Tsjechoslowakije. In dit laatste land werden in 1971 uit een gebied van 300.000 hectare alleen al 1.000.000 dieren gevangen ten behoeve van de pelsindustrie. De berekende dichtheid van hamsters in het betreffende gebied bedroeg 500-800 dieren per hectare (Grulich, 1980). Hamsters zijn actief vanaf de schemering tot zonsopgang. Soms zijn de dieren ook overdag te zien. Tijdens hun nachtelijke tochten proberen ze in korte tijd zoveel mogelijk voedsel te bemachtigen. Wat niet direct nodig is voor eigen consumptie wordt opgeslagen in een voorraadkamer.

Hamsterburcht. De loodrechte pijpen (1 en 2) zijn aangegeven met maïsstengels. Op de voorgrond de schuine pijp (3) met aardhoop (4). (Foto Ton Lenders)

Burcht 85

Figuur 3. Burcht 85 van het Linnerveld. Opgegraven 9 augustus 1982. De burcht werd waarschijnlijk bewoond dooreen adult mannetje. AenC = loodrechte pijpen, B = oude schuine gang, H = nestkamer. (Lenders & Pelzers, 1983).

Omdat de vrouwtjes vaak tot in september nog jongen hebben, beginnen ze pas laat met het aanleggen van een wintervoorraad. Burchten met voorraden, die 's zomers opgegraven worden behoren dientengevolge praktisch altijd toe aan mannetjes (zie figuur 3). De winterslaap zelf duurt van oktober/november tot maart/april. De dieren overwinteren altijd solitair. Van sociale warmteregulatie, zoals die voorkomt bij veel lagere diersoorten is dus geen sprake. Hartslag en ademhaling vertragen en hun lichaamstemperatuur daalt van 32°C tot ongeveer 4°C. De hamster is in de winter niet alleen aangewezen op vetreserves, maar hij kan ook zijn voedselvoorraden aanspreken. Het dier onderbreekt zijn winterslaap en gebruikt dan een korte waakperiode om te eten en te drinken.

Onder laboratorium condities gebeurt dit om de 5 à 7 dagen. Hoe dit slaap-waakritme in de vrije natuur verloopt is vooralsnog onbekend. Wel worden 's winters regelmatig hamsters bovengronds waargenomen en kan men zelfs sporen van de dieren vinden in de sneeuw.

Bedreigingen

Ondanks een schijnbaar vergroot verspreidingsgebied in Limburg (Lenders en Pelzers, in preparatie) neemt het aantal hamsters gedurende de laatste jaren gestadig af. Een en ander is duidelijk geworden uit gesprekken met de lokale bevolking, vooral agrariërs, die het dier bij werkzaamheden op het land regelmatig signaleren. In Zuid-Limburg is de hamster bekend onder de naam „korenwolf”, een benaming die aangeeft dat de boeren van vroeger uit, al met de levenswijze van het dier vertrouwd waren. Tot de natuurlijke vijanden van de hamster moeten vos, bunzing en in mindere mate hermelijn, steenmarter, ransuil en buizerd gerekend worden. Vooral bij vosseburchten kan men in Zuid-Limburg vaak veel resten van hamsters aantreffen. Geen van de genoemde diersoorten kan echter verantwoordelijk worden gesteld voor de eerder gesignaleerde terugloop in het hamsterbestand. Daarbij behoeft de afname van het aantal hamsters niet direkt verontrustend te zijn. Het is bekend, dat er in hamsterpopulaties getalsmatig enorme fluktuaties kunnen optreden. Door oorzaken, die nog onvoldoende onderzocht zijn, kan een populatie in bepaalde jaren sterk in omvang toenemen om vervolgens daarna vrij snel terug te zakken op een niveau met een geringe dichtheid. Dit gegeven maakt

het konstateren van een alarmerende achteruitgang uiteraard erg moeilijk. Terwijl natuurlijke factoren, zoals voedselaanbod, weersgesteldheid en bodemsomstandigheden zeker een rol spelen bij de populatiedynamiek, zijn er daarnaast ook antropogene (menselijke) invloeden (Lenders en Pelzers, 1982). Veranderende landbouwmethoden, waarbij men moet denken aan het gebruik van grote hoeveelheden drijfmest, diep ploegen tot 50 cm en meer en het inzetten van zware machines tijdens natte periodes, hebben ongetwijfeld een negatieve invloed op een hamsterpopulatie. Hoewel er incidenteel gevallen bekend zijn, dat er hamsters bij dit soort werkzaamheden gedood werden, kan een duidelijke correlatie tot nu toe niet worden aangetoond. Daarnaast blijken er ook positieve ontwikkelingen te hebben plaatsgevonden. Door het gebruik van combines blijft het graan in vergelijking met vroeger ongeveer een maand langer op de velden staan. Doordat er bij deze moderne oogstmethoden vrij veel graan op het veld achterblijft, is de voedselsituatie voor de hamster de laatste decennia verbeterd. Ondanks alle negatieve publiciteit rond de maïsteelt, moet in dit verband ook gewezen worden op het feit dat, hoeveel maisakkers door de hamster als woonplaats gemedend worden, er door deze teelt toch een verruiming van het voedselaanbod is ontstaan. Al met al is het nog onduidelijk of landbewerking en teeltkeus positief dan wel negatief op een hamsterpopulatie inwerken. Van directe vervolging door boeren is slechts af en toe sprake. Over het algemeen worden de dieren door de landbouwer met rust gelaten, omdat onderkend wordt dat ze relatief weinig schade aanrichten. Door het gebruik van herbiciden en insecticiden op de akkers is direct of indirect wel een negatief effect te verwachten, maar ook dit verband kon tot nu toe niet worden aangetoond.

De grootste bedreiging gaat momenteel uit van een veranderd grondgebruik. Door de omzetting van akkerland in weiland, door uitbreiding van industrieterreinen en woonwijken, door wegeaanleg en dergelijke gaan goede hamsterbiotopen verloren. Door deze inkrimping van het akkerareaal wordt het woongebied van de hamster verkleind en versnipperd. Deze ontwikkeling kan er toe leiden, dat hamsterpopulaties geïsoleerd raken en op den duur niet meer levensvatbaar zijn. Hoewel de factoren, die het hamsterbestand in Nederland beïnvloeden zeker nog niet uitputtend onderzocht zijn, kunnen we, gezien de historische ontwikkelingen, zonder meer stellen dat de verspreiding van de hamster in Nederland beperkt zal blijven. Dit lokale voorkomen van de soort maakt de hamster bijzonder kwetsbaar. Zowel nationaal als internationaal onderzoek geeft een tendens aan, dat de hamster in aantal achteruit gaat. Dit geldt ook voor eens uitstekende hamstergebieden in bijvoorbeeld Oost-Duitsland (Piechocki, 1979; Wendt, 1983). Gezien deze ontwikkelingen lijkt het verstandig dat overheidsinstanties in Nederland zich gaan bezinnen op een daadwerkelijke toepassing van de Conventie van Bern, waarin behalve voor het dier zelf ook bescherming gevraagd wordt voor zijn biotoop. Alleen een consequente bescherming van het leefmilieu zal meer zekerheid geven voor het behoud van de hamster in Nederland.

Literatuur

- Dupond, Ch., 1932. *La propagation du hamster en Belgique. Mededelingen van het Koninklijk Natuurhistorisch Museum van België* 8:1-43.
 Grulich, I., 1980. *Populationsdichte des Hamsters (Cricetus cricetus, Mamm)*. Acta Sc. Nat. Brno 14:1-44.
 Grulich, I., 1981. *Die Baue des Hamsters (Cricetus cricetus, Rodentia, Mammalia)*. Folia Zoologica 30:99-116.

Dode hamster, gevonden na de oogst op tarweveld. (Foto Ton Lenders)

SKF Knipselkrant 1985

Vindt u het ook jammer steeds net dat ene artikel over jacht uit die andere krant te moeten missen? Dan is onze knipselkrant echt iets voor u. Als u hem één keer gelezen hebt, wordt u er helemaal „wild” van! Ook in 1985 kost de SKF knipselkrant u maar f 15,- voor 6 nummers.

Abonneren? Snel een girootje naar: Penningmeester SKF te Boxtel, giro 35 22 188. Vermeld even „Knipselkrant” op de mededelingenstrook en de knipselkranten komen ook naar u toe.

- Hubert, K., 1968. *Erfahrungen mit der Hamsterbekämpfung in den Bezirken Halle und Magdeburg. Hercynia* 5: 181-192.
 Husson, A. M., 1949. *Over het voorkomen van de hamster, Cricetus cricetus (L), in Nederland. Publ. Natuurhist. Gen. Limburg* 2:13-54.
 Lenders, A., 1983. *Hamstermelding uit Roermond. Natuurhistorisch Maandblad* 72:37-38.
 Lenders, A. & E. Pelzers, 1982. *Het voorkomen van de hamster Cricetus cricetus (L) aan de noordgrens van zijn verspreidingsgebied in Nederland. Lutra* 25:69-80.
 Lenders, A. & E. Pelzers, 1983. *Rekonstruktie van een Hamsterburcht. Natuurhistorisch Maandblad* 72:93-99.
 Lepäe, E., 1898. *Le hamster en Hesbays, ses moeurs et sa destruction*. Leuven, 27 p.
 Niethammer, J., 1982. *Cricetus cricetus (Linnaeus, 1758) - Hamster (Feldhamster)*. In: J. Niethammer & F. Krapp. *Handbuch des Säugetiere Europas. Wiesbaden, Akademische Verlagsgesellschaft* pp. 7-27.
 Piechocki, R., 1979. *Über den Rückgang des Aufkommens an Hamsterfellen in der DDR. Brühl* 20:11-13.
 Ruzie, A., 1977. *Study of the population dynamics of Common Hamster (Cricetus cricetus L) in Vojvodina. Zatiita Bilja* 28:289-300.
 Strik-Jansen, A. M. J., 1971. *De wintervoorraad van de hamster (Cricetus cricetus L)*. *Natuurhistorisch Maandblad* 60:131-135.
 Vogel, R., 1936. *Das gewärtige Vorkommen des Hamsters (Cricetus cricetus L) in Württemberg, in seiner Abhängigkeit von Boden. Jh. Ver. Vaterl. Naturk., i. Württ.* 92:171-180.
 Wendt, W., 1980. *Bemerkenswerte Vorratsmenge eines Hamsters, Cricetus cricetus L. Säugetierkundige Informationen* 48-52.
 Wendt, W., 1983. *Zur Bestandssituation des Feldhamster (Cricetus cricetus L) in der DDR. Säugetierkundige Information* 86-90.

Van moerasbever tot beverrat

Reinier Akkermans

In het begin van deze eeuw ontstond een vraag naar nieuwe exclusieve, maar toch betaalbare bontsoorten. Om hieraan te kunnen voldoen werden de eerste pelsdierfokkerijen opgericht. Het was nu mogelijk goedkoop bont van Amerikaanse soorten (wasbeer, muskusrat, nerts) te leveren. Bovendien kon men nu gericht selekteren op kleurvariaties en zo inspringen op modetrends. Langzaam aan ontwikkelde deze pelsdierfokkerij zich tot een echte bio-industrie met allerlei wantoestanden (Van Weess, 1981).

Het gebruik van Amerikaanse soorten in de pelsdierfokkerij heeft in Europa tot faunavervalssing geleid. Ontsnapte dieren konden zich in het wild goed handhaven en voortplanten. Vooral gedurende de tweede wereldoorlog zijn veel dieren ontsnapt of losgelaten. Het meest beruchte voorbeeld is de muskusrat, die zich momenteel over heel Europa verspreid heeft met alle problemen van dien. Door de akties van enkele bontfirma's bestaat de kans, dat een nieuwe graver, de beverrat, zich definitief in Nederland vestigt.

Opgezette beverrat, let op de grootte. (Foto Els Jans)

Herkenning

Net als de muskusrat is de beverrat een knaagdier. De lengte van kop tot staart van de beverrat is 60-100 cm bij een gewicht van 4 tot 8 kilo. Daarmee is hij het grootste knaagdier in ons land, twee keer zo groot als de muskusrat.

Ondanks de naam is de beverrat geen familie van de oorspronkelijk inheemse bever. Hun leefwijze is totaal verschillend en ze zijn makkelijk uit elkaar te houden. Bevers hebben een circa 5 cm brede horizontaal afgeplatte staart en beverratten een rolronde. Een muskusrat is veel kleiner en heeft een 1 tot 2 cm brede vertikaal afgeplatte staart. Van voren gezien vallen bij de beverrat de grote oranje snijtanden direkt op, omdat het dier de lippen er niet overheen kan sluiten.

Leefwijze en voedsel

Beverratten leven uitsluitend langs het

water, waar zij net als de muskusrat een burcht in de oever bouwen. Het gangenstelsel is vaak enkele meters lang, met verschillende vluchtpijpen en een ingang juist boven het water. In een burcht leeft een enkele exemplaren grote familie. De jongen worden het hele jaar door geworpen en zijn na een half jaar geslachtsrijp. Wijfjes werpen 2 à 3 maal per jaar 5 tot 8 jongen. Na verloop van tijd worden de jongen verstoten en gaan zwerven. Zo kunnen nieuwe vestigingen ontstaan.

Op het eten van zoetwatermosselen na, zijn beverratten geheel vegetarisch. Ze eten onder andere lisdodde, zeggen en grassen zoals riet. Van soorten als riet en lisdodde worden ook de wortelstokken gegeten. Ze schillen ook de bast van wilg en grauwe els. Door het menu van deze grote dieren kan de oevervegetatie sterk veranderen. Zo kunnen lokaal riet- en lisdoddevelden verdwijnen. Een beverrat gebruikt meestal niet meer dan 300 meter watergang als leefgebied, terwijl hij niet verder dan 50 meter landinwaarts loopt. (Kik, 1980)

Schade

Door hun groots opgezette gangenstelsels ontstaat graafschade door instorting van taluuds en dergelijke. Ook kan vraatschade aan landbouwgewassen ontstaan. Dit betreft meestal vraat aan suikerbieten. In 1982 was dit het geval met 18 van de 22 schademeldingen. Soms wordt ook gerst en aardappel gegeten (Litjens, 1984). De meeste schade is te voorkomen door geen suikerbieten binnen 50 meter van een watergang te telen, wat in Limburg goed mogelijk is. Ook in het natuurbeheer kunnen beverratten storend werken door het verorberen van lisdodde- en rietvelden, waardoor broedgebieden van sommige soorten worden vernietigd. In een Limburgs natuurreservaat resulteerde dit in het verdwijnen van drie paar woudaapjes, nadat de lisdoddes weggegeten waren, (mond. med. W. de Veen).

Voorkomen

Van oorsprong komt de beverrat voor in Zuid-Amerika. Door overbejaging ten behoeve van de bontindustrie is het areaal sterk ingekrompen en is hij op veel plaatsen zeldzaam geworden (Niethammer, 1982). Daartegenover staat een sterke uitbreiding van de soort door ontsnappingen uit pelsdierfokkerijen in Noord-Amerika en Europa. Vrij levende populaties worden in Europa onder meer gevonden in Engeland, Frankrijk, West- en Oost-Duitsland, Polen en Rusland. Ook in Nederland hebben ontsnapte exemplaren kans gezien zich te vestigen. Permanente vestiging van de beverrat bij ons wordt bemoeilijkt, doordat ze strenge winters niet kunnen overleven. In winters waarin het oppervlaktewater geheel dicht vriest en de vegetatie onbereikbaar is door sneeuw zullen de dieren sterven door bevriezing en honger. In Nederland is omstreeks 1930 de eerste beverrattenfokkerij opgericht. Al omstreeks 1940 kwamen meldingen van ontsnapte exemplaren. In de begin jaren 50 werden beverratten-kolonies in vrijwel elke provincie gemeld. Na de strenge winter van 55/56 zijn ze allemaal gestorven uitgezonderd populaties bij Vriezeveen en langs de Roer in Limburg. In de winter van 62/63 zijn ook deze populaties uitgestorven (Wijngaarden, 1971). Vanuit West-Duitsland vestigden ze zich opnieuw langs Roer en Swalm, terwijl vanuit België de Maas bij Eijsden werd herbevolkt. Fokkerijen bij Jüllich (D) en Lanaken (B), zijn waarschijnlijk de oorsprong van deze dieren. (Litjens, 1980). In de periode 1963 tot 1978 ontstond een aaneensluitend beverratten-areaal langs Roer, Swalm en Maas in Limburg met aansluitingen in België en Duitsland (zie kaart). In de winter van 78/79 zijn alle beverratten gestorven met uitzondering van populaties langs de Maas bij Maasbracht en Buggenum (Litjens, 1980). Vanuit deze twee plaatsen heeft de beverrat zich herstelt en nu is het voorkomen weer ongeveer gelijk aan dat in 1977.

Nieuw gevaar

Tot nu toe konden beverratten strenge winters niet overleven. Permanente vestiging werd door de vorst steeds voorkomen, omdat deze, van oorsprong subtropische Zuid Amerikaanse soort, niet winterhard is. Echter door lozing van koelwater (termische verontreiniging) door industrie en elektriciteitscentrales wordt het oppervlaktewater plaatselijk 5 tot 10 graden boven normaal opgewarmd, waardoor het water plaatselijk nooit meer dichtvriest. Juist deze plaatsen maken het mogelijk, dat de beverrat strenge winters overleeft en vervolgens in snel tempo de rest van het gebied weer herkoloniseert. Zo is het ook gegaan in Limburg waar bij de PLEM centrales in Maasbracht en Buggenum de dieren konden overleven. Er valt bijvoorbeeld in de toekomst ook te denken aan vestiging van deze soort in de Biesbosch door de aanwezigheid van de

Verspreiding van de beverrat in 1978. Na de winter 78/79 was de soort bijna overal uitgestorven. De verspreiding in 1984 is weer nagenoeg hetzelfde. ■ voorkomend □ aansluitende populaties in buitenland. (Kaart Litjens, 1984)

Amercentrale, die overlevingskansen schept.

De menselijke verandering van het watermilieu maakt het biotoop geschikt voor niet inheemse soorten, die hier van nature niet thuishoren. Ook een aantal vissoorten doen het uitstekend in koelwater (guppie).

Wanneer de beverrat zich eenmaal gevestigd heeft in vorstvrij milieu, dan is bestrijding welhaast onmogelijk geworden en krijgt men situaties als East Anglia met veel landbouwschade en dijkverzakkingen (Corbet & Southern, 1977). Ondanks stringente vangacties, vindt men hier de stabielste beverratten-populatie van West Europa (Niethammer & Krapp, 1982).

De moerasbever

Behalve aanpassing door de mens van het biotoop aan de wensen van de beverrat is er nog een voorwaarde voor vestiging. De beverrat moet in voldoende grote aantallen kunnen ontsnappen. Dat is ook zo; momenteel vindt weer een opleving plaats van de beverrattenfokkerij voor de bontindustrie.

Beverrat klinkt zo rattig en onsympatiek. Vandaar het gebruik van de prettige naam moerasbever door de handel. Voor het bont gebruikt men de deftige naam Nutria, wat Spaans is voor otter. (Sommige meldingen van otters blijken betrekking te hebben op beverratten).

Behalve een opleving van de professionele beverrattenfok proberen handelaren ook particulieren te interesseren. Speciaal de firma Schiewer uit Venlo bezigt deze praktijk. Het is een windhandel, die door onvoldoende kennis bij de thuisfokkers en de te fraaie voorspiegelingen door de handelaren, uitloopt op financieel verlies voor de spekulanten en onnodig dierenleed voor de beverratten (Lee, 1984). Door de gebrekkige huisvesting (in schuurtjes)

zullen veel dieren ontsnappen, terwijl na mislukking van het projekt de rest vaak losgelaten wordt. Met name het Anti Bont Comité, waar ook de SKF in deelneemt, heeft tegen deze praktijken geageert. Het dierenbevrijdingsfront heeft de strijd aangeboden tegen de professionele fokkerij. In de nacht van 25 op 26 augustus 1984 zijn in Groesbeek (80 stuks), De Klomp bij Ede (11 stuks) en Oostermeer (9 stuks) moerasbevers „bevrijd”. Wellicht in de veronderstelling dat een moerasbever net zo iets is als een bever, zijn de dieren losgelaten in de Biesbosch en de Weerribben, gebieden waar vergevorderde plannen zijn de bever te introduceren. Het doel, het aan de kaak stellen van de pelsdierbio-industrie, is een sympatiese zaak, alleen het gebruikte middel, bevrijden en uitzetten van beverratten, is vanuit natuurbeschermingsoogpunt een kwalijke zaak. De afdeling Faunabeheer van het Ministerie van Landbouw is met spoed de beverratten gaan vangen, maar in onoverzichtelijke natuurreservaten is dat een onbegonnen zaak, die eerder extra verstoring en bijvangsten van andere dieren oplevert.

Nu beleid voeren

Het kweken van beverratten en andere Amerikaanse diersoorten voor de bontindustrie heeft een ongewilde introductie van uitheemse dieren (exoten) tot gevolg. De muskrat kent iedereen al, op nieuwe soorten zit niemand te wachten. De op zichzelf verwerpelijke aktie van het Dierenbevrijdingsfront leidt eigenlijk slechts tot een versnelling van wat vroeger of later toch zal gebeuren: de definitieve vestiging van exoten uit de pelsdierfokkerij. Naarmate de mens het milieu steeds meer verandert, waardoor nieuwe (niet door inheemse dieren bestreken) mogelijkheden ontstaan, wordt de kans op vestiging van rare dieren groter. Allereerst is de Nederlandse natuur geen

dierentuin, maar daarnaast kunnen exoten ongewenste invloeden hebben op de inheemse natuur en leiden tot extra economische schade. Dergelijke effecten zijn meestal vooraf niet te overzien. De bontindustrie is in wezen een overbodige zaak, een bontjas is geen primaire levensbehoefte. Ook de problemen met de bio-industrie zowel voor het milieu als voor het dier, zijn algemeen bekend.

Derhalve zou de overheid de pelsdierenfokkerij sterk aan banden moeten leggen in plaats van een stimuleringsbeleid te voeren. Ze kan beginnen met het stellen van stringente eisen aan het welzijn van de dieren en het voorkomen van ontsnappingen in de pelsdierfokkerijen. Het thuisfokken door beunhazen is natuurlijk helemaal uit den boze. Zo kan de natuur gevrijwaard blijven van een exotenplaag uit de bontbio-industrie, want de beverrat is slechts een voorbeeld. Ook Amerikaanse nerts, wasbeer of marterhond maken kansen op blijvende vestiging. Het is het beste, als de moerasbever gewoon moerasbever blijft en zich niet kan ontpoppen tot een beverrat. Of nog beter wanneer ook de moerasbever gewoon beverrat blijft, maar dan in Zuid-Amerika.

Literatuur

- Corbet, G. B. & H. N. Southern, 1977. *The Handbook of British Mammals*, Blackwell, Oxford.
- Kik, P., 1980. *De beverrat, Myocastor coypus*, in *Nederland II. Lutra* 23(1-3).
- Lee, J. van der, 1984. *Beverratten in Nederland. Huid en haar* 3 (3).
- Litjens, B. E. J., 1980. *De beverrat, Myocastor coypus*, in *Nederland I, Lutra* 23(1-3).
- Litjens, B. E. J., 1984. *De beverrat, Myocastor coypus*, in *Nederland. Lutra* 27(2).
- Niethammer, J. & F. Krapp, 1982. *Handbuch der Säugetiere Europas. Band 2/1, Nagetiere II. Akademische Verlagsgesellschaft, Wiesbaden.*
- Weess, G. J., 1981. *Bont een smerige zaak. Argus* 7(4).
- Wijngaarden, A. van, V. van Laar & M. D. Trommel, 1971. *De verspreiding van de Nederlandse zoogdieren. Lutra* 13(1-3).

Beverrat, alias moerasbever, in een pelsdierenfokkerij. (Foto Fred Hess)

Brandganzen, bontgekleurde nomaden

Jacques van der Neut

Jaarlijks pleisteren en overwinteren in het Deltagebied duizenden ganzen. Ook de brandgans (*Branta leucopsis*) verblijft hier in grote aantallen. Vooral het Haringvlietgebied wordt door deze ganzensoort veel bezocht. Jaarlijks overwinteren rondom de Haringvliet ongeveer 13.000 brandganzen. In strenge winters kan dit aantal oplopen tot 38.000 stuks. Dit illustreert duidelijk het belang van het Haringvlietgebied voor de brandgans. Toch worden in dit gebied gelegen natuurterreinen, ondanks aanwijzing op grond van de natuurbeschermings wet tot beschermd monument, nog steeds bedreigd, onder ander door sportjacht, recreatievaart en overafslag.

Recente veranderingen

Sinds de afsluiting van de Haringvliet in november 1970, is het getijdeverschil van ± 2 meter weggefallen. Er bleef een schijngetij van ± 20 cm bestaan via Spui en Dordtse Kil, bij een gemiddelde waterstand van 50 cm + NAP.

Dit heeft voor alle buitendijkse terreinen waaronder slikken, biezenvelden, rietgorzen, grasgorzen en grienden grote veranderingen teweeggebracht, vooral in ekologisch opzicht. Thans variëren de waterstanden over het hele jaar genomen tussen NAP en 130 cm + NAP. De waterstanden zijn over het geheel genomen onregelmatig en sterk wisselend, en volkomen afhankelijk van het spuuregime van de Haringvlietssluzen en de bovenstroomse aanvoer van zoet water (Kuypers, 1974).

De vele zand- en slikplaten die in het verleden door de waterstromen zijn gevormd in de Haringvliet, zijn voor een groot deel onder water verdwenen. De belangrijkste die overbleven zijn: de Ventjagersplaten, slikken langs de Spuimond en de Slijkplaat.

Als eerste werden de grasgorzen bij beschikking van 2 november 1971, ingevolge de natuurbeschermingswet aangewezen tot beschermd natuurmonument. De reden hiervan was de directe dreiging van het omzetten van de gorzen tot bouwland. Thans vallen alle buitendijks gelegen slikken, riet- en grasgorzen onder de werking van de natuurbeschermingswet. De grasgorzen herbergen jaarlijks van november tot en met april duizenden brandganzen.

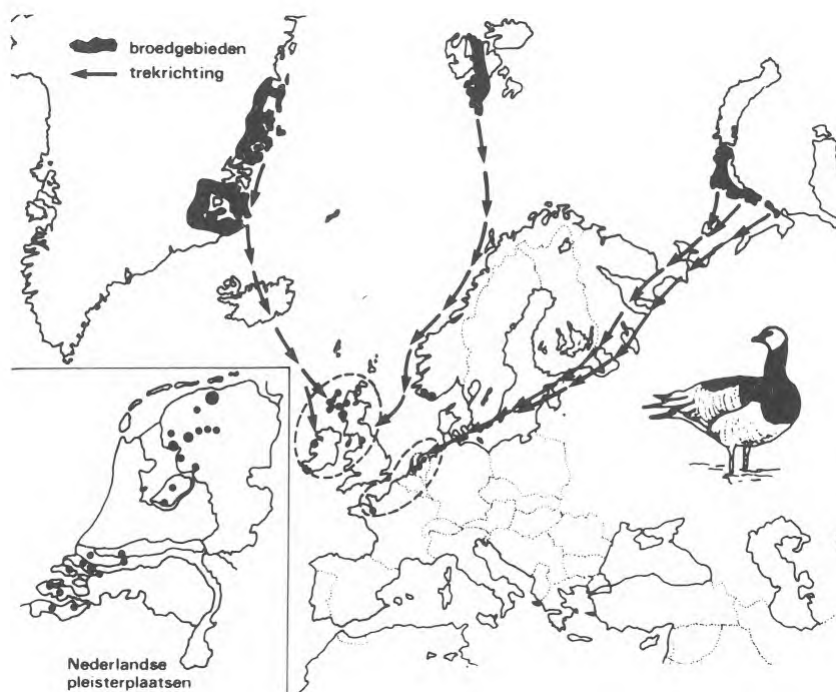
Broedgebieden

Brandganzen zijn bontgekleurde, middelgrote ganzen. Door de opvallende tekening is verwarring met andere soorten uitgesloten. De wereldpopulatie wordt geschat op 75.000- 80.000. Zij broeden op drie van elkaar gescheiden gebieden (figuur 1).

Een deel bevindt zich op Groenland; deze vogels overwinteren op de Hebriden en in Ierland. De broedpopulatie van Spitsbergen overwintert in Zuid-Schotland en Zuid-Noorwegen. De in Nederland overwinterende populatie is afkomstig van

het Haringvlietgebied ongeveer 13.000 brandganzen. Aanzienlijk hogere aantallen worden bereikt, wanneer de klimatologische omstandigheden verslechteren.

De noordelijker gelegen pleisterplaatsen worden dan verlaten. Zo verbleven er eind februari 1969 bijna 20.000 brandganzen in en rond het Haringvlietgebied (Ouweneel, 1971). De winter van 1978- 1979 was de strengste winter sinds 1962 - 1963 en bovendien de eerste winter met vorst en sneeuw van betekenis na de afsluiting van de Haringvliet en Grevelingen. Half december 1978 waren er in het hele Delta gebied circa 14.000 brandganzen, rond de kerstdagen 23.000, vrijwel allemaal in de

Figuur 1. Broed-, trek- en overwinteringsgebieden van de brandganzen in Europa en west-Azië. (Lebret et al, 1976).

Nova Zembla en het schiereiland Waigatsj in het noorden van de Sovjet-Unie (Timmerman et al, 1976). Hier broeden deze fraai gekleurde ganzen op steile rostklijven. Op dergelijke plaatsen zijn zij nagenoeg onbereikbaar voor predatoren zoals de poolvos (Uspenski, 1965). Soms zijn de broedgebieden als de ganzen aankomen nog geheel bedekt met sneeuw. Bij zulke, extreme weersomstandigheden spelen de in de winterkwartieren opgebouwde vetreserves een belangrijke rol. Indien deze ongunstige broedomstandigheden lang aanhouden, bestaat de kans dat er niet tot broeden wordt overgegaan.

Aankomst en vertrek

In de laatste week van oktober worden de eerste brandganzen in het Haringvlietgebied waargenomen. De rondzwerfende groepen bestaan dan uit enkele tientallen vogels. Naarmate de tijd verstrijkt, nemen de aantallen toe. Onder normale omstandigheden overwinteren in

gebieden rond de Haringvliet en het Hollandsch Diep. Half januari 1979 was het aantal opgelopen tot boven de 30.000. Half februari werden er bijna 38.000 brandganzen geteld.

In de loop van deze winter en het voorjaar werd op diverse plaatsen in Zuid-West Nederland landbouwschade geclaimd, die door fouragerende ganzen zou zijn veroorzaakt. Het merendeel van deze claims (ruim 90%) bleek bij nader onderzoek door Faunabeheer echter ongegrond (Beijersbergen et al, 1980). Brandganzen blijven lang in het Haringvlietgebied „hangen”. Gewoonlijk worden er in de laatste week van april nog behoorlijke groepen waargenomen (Molengors 23 april 1979: 850 stuks). Zelfs in de eerste week van mei zijn er nog brandganzen aanwezig (Griendweipolder 3 mei 1979: 150 stuks).

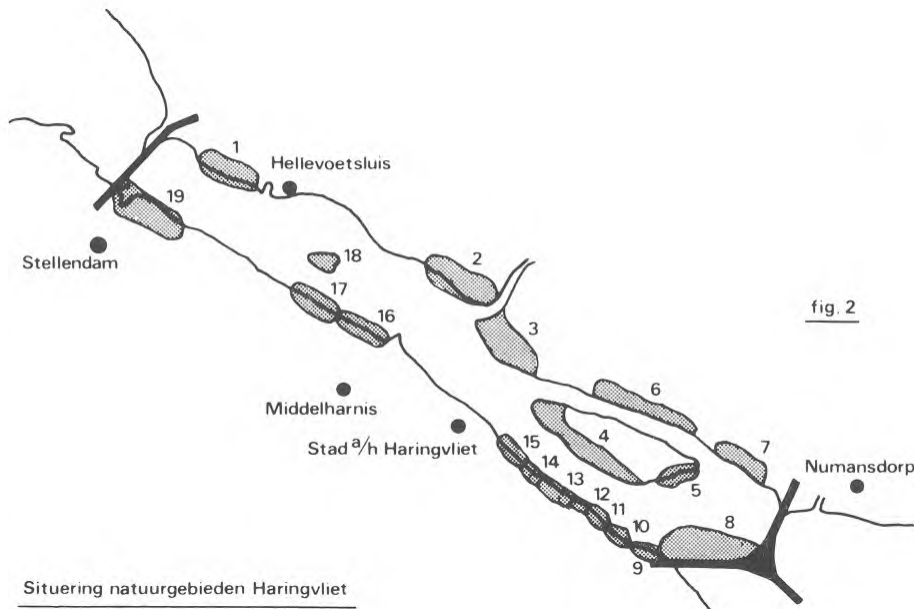
Deze situatie wijkt duidelijk af van de in Noord-Nederland gelegen overwinteringsgebieden. Hier vertrekken reeds in maart duizenden brandganzen

naar de in de omgeving van Sleeswijk-Holstein gelegen pleisterplaatsen. Tot half april verblijven daar tienduizenden ganzen. Daarna is alles weer verder getrokken (Lebret et al, 1976).

Fourageergebieden

Rotganzen en brandganzen, beide zeer noordelijke broedvogels, hebben korte snavels. De betekenis hiervan lijkt te zijn, dat in het algemeen de vegetatie-elementen waarmee de ganzen zich in de toendra's voeden, fijner van structuur zijn dan de weelderige moerasvegetatie in de gematigde klimaatzone. Hiervan profiteert de veel zuidelijker broedende grauwe gans. De snavels van de verschillende ganzen soorten zijn aangepast aan diverse vegetatietypen, althans gedurende de zomermaanden. Op hun tocht naar en vooral tijdens hun verblijf in de winterkwartieren komen de arctische ganzen echter in de gematigde klimaatgebieden terecht. Daar vinden zij binnenslands langs rivieren en meren een over het algemeen voor hun kleine snavels te grof gestructureerde plantengroei. De kleinsnavelige soorten als rot- en brandgans overwinteren dan ook in gebieden met een zeer grote milieudynamiek (Lebret et al, 1979). Bijna al de aan de Haringvliet gelegen grasgorzen fungeren als fourageergonden voor brandganzen (figuur 2).

Een stuk grasgors wordt door grazende brandganzen stelselmatig bewerkt. Dit is duidelijk te zien op het Nieuwe Stadsegors. Hier beginnen de brandganzen ver van de dijk af te grazen. Geleidelijk schuiven ze naar de dijk toe. Over de grasmat ontstaan hierdoor scheidelingslijnen, die het verschil tonen tussen onbegraasde en begraasde gedeelten. Aan het eind van het seizoen (april) zijn alle grasgorzen vrijwel gemillimeterd. Soms gedragen groepen brandganzen zich tijdens het fourageren erg onrustig. Zonder aanwijsbare redenen

Situering natuurgebieden Haringvliet

1 Quackgors	8 Ventjagersplaten	14 Uitslaggors
2 Beninger Slikken	9 Ezelgors	15 Nieuwe Stadse Gors
3 Korendijkse Slikken	10 Geeregors	16 Meneerse Plaai
4 Blanke Slikken	11 Hooge gors	17 Westplaat
5 Gnendweipolder	12 Spuigors	18 Slijkplaat
6 Westerse Laagjes	13 Molengors	19 Scheelhoek

vliegen ze op en strijken neer, na enige malen te hebben rondgedraaid. Overvliegende blauwe reigers en roofvogels (kiekendieven) kunnen ook dergelijke schrikreacties veroorzaken. In perioden met hoogwater ontstaan er plassen op de grasgorzen. Deze poelen vormen een badgelegenheid bij uitstrek. Sommige brandganzen, half in het water staand, poetsen het verenpak; andere veroorzaken met zwiepende vleugelslagen een gordijn van waterdruppels. Een magnifiek schouwspel...

Slaapplaatsen

Tegen het vallen van de avond verlaten de brandganzen de fourageergebieden. Zij

Vlucht brandganzen. (Foto Jacques van der Neut)

gaan de nacht doorbrengen op slikachtige terreinen met ondiep water.

Gebieden die aan deze eisen voldoen, zijn de Ventjagersplaten, ondiepten in de Spuimond en de Slijkplaat. Op de laatst genoemde slaapplaats overnachten grote aantallen brandganzen. Uit alle richtingen komen ze, laag boven het water, aanvliegen. In het begin zijn het groepen van tientallen vogels; hierna volgen grotere groepen die uit duizenden vogels kunnen bestaan. In het tijdsbestek van een uur arriveerden op 1 februari 1984 zo'n 13.000 brandganzen. Ook gedurende de duisternis trokken er nog brandganzen naar de Slijkplaat (mond. med. A. v. d. Berg en B. de Bruin/SBB).

Door het omvormen van verruigde rietgorzen in grasgorzen, worden de fourageermogelijkheden voor brandganzen uitgebreid. Op de Beninger en Korendijkse slikken, beide in beheer bij de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten, wordt momenteel een dergelijk omvormend beheer toegepast.

Jacht

Verscheidene aan de Haringvliet gelegen natuurterreinen zijn eigendom van het Staatsbosbeheer (dienstvak Natuurbehoud), Natuurmonumenten en Inspectie der Domeinen.

Het gehele jaar vormen deze terreintypen een belangrijk rustgebied voor allerlei soorten watervogels, enkele soorten ganzen, eenden, steltlopers, meeuwen en sterns. Soorten als: bruine kiekendief, waterral, blauwborst, baardmannetje, kluut, dwergstern, visdief, kievit, grutto kunnen tot de broedvogels gerekend worden. Op sommige terreinen wordt de jacht normaal verhuurd, al of niet met beperkingen; andere zijn jachtvrij. In het

Geschoten brandgans, volgens het CDI-sektierapport had dit dier loodkorrels in lever en scheenbeen. (Foto Jacques van der Neut)

Haringvlietgebied worden het hele jaar aangeschoten riet-, kol- en brandganzen aangetroffen (mond. med. A. v. d. Berg/SBB). Zij vormen de stille getuigen van diverse jachtpartijen...

In 1982 werd in de omgeving van twee in het terrein opgestelde schiethutten (Beninger slikken), onderzoek verricht naar valhagel. Hagelkorrels die terugvallen in het milieu, veroorzaken loodvergiftiging na opname door fouragerende ganzen en eenden. De bemonsteringen werden uitgevoerd door het Centraal Diergeneeskundig Instituut (CDI). In de slikachtige bodem werden op twee lokaties, hoeveelheden berekend van respectievelijk ± 78.000 (opp. 4209 m^2) en ± 83.000 (opp. 5937 m^2) hagelkorrels. (Dit is tussen de 14 en 18,5 korrels per m^2) De jacht, die thans op veel terreinen tamelijk intensief beoefend wordt, dient sterk te worden beperkt en op de meest kwetsbare

plaatsen te worden beëindigd. Zij is veelal strijdig met de doelstellingen, met name ten aanzien van de functie die het gehele gebied heeft als fourageer-, rust- en pleisterplaats voor vogels (Fabritius, 1979).

Prognose

Door het massaal pleisteren van brandganzen en enkele andere ganzensoorten in het Haringvlietgebied, kunnen wij het rekenen tot een van de belangrijkste, Europese pleisterplaatsen. Ondanks dit gegeven zijn er ontwikkelingen gaande, die aan deze functie afbreuk (kunnen) doen. In het hele Haringvliet- en Hollandsch Diepgebied, vindt de recreatieve ontwikkeling in een versneld tempo plaats. Dit blijkt uit de prognoses met betrekking tot het aantal ligplaatsen voor boten. In 1968 waren dat er 2200 (geregistreerd in de bestaande jachthavens). In het basisplan is een groei voorzien tot 3000 boten in 1980, tot 3500 in 1984 met een maximale groei van 250 boten per jaar. De maximale verzadigingssituatie wordt gesteld op 4500 à 5000 ligplaatsen in 1990 à 1995 (Werkcommissie Recreatieplan Haringvliet; 1979).

In het basisplan zijn verder aan- en afmeersteigers geprojecteerd, onder andere in de nabijheid van de Slijkplaat. Na de afsluiting van de Haringvliet zijn de krachten die inwerken op oevers van dit water aangrijpend veranderd. De golfslag is van karakter veranderd, en door het grotendeels wegvallen van het getijdeverschil is de golfaanval nu op een veel smallere zone geconcentreerd dan voor 1970. Hierdoor dreigen (letterlijk en figuurlijk) vele buitendijkse natuurterreinen een prooi van de golven te worden. Een ambtelijke werkgroep heeft zich over dit vraagstuk gebogen en de kosten van herstel geraamd op $\pm f 15.000.000$. (Werkgroep oeverafslag

Uit het slik gezeefde hagelkorrels. (Foto Jacques van der Neut)

voor de Korendijkse Slikken (mond. med. B. de Bruin/SBB).

De toepassing van de natuurbeschermingswet in het Haringvlietgebied bracht veel beroering. Diverse eigenaren, van de onder deze wet vallende terreinen, probeerden vlak voor het van kracht worden van de betreffende natuurbeschermingswet hun land te scheuren (Westplaat). Met veel kunst- en vliegwerk werd door het toenmalige Ministerie van CRM erger voorkomen. Nu, veertien jaar na de afsluiting, rommelt de natuurbeschermingswet nog steeds in het Haringvlietgebied. Door het ontbreken van passende sancties op gekonstateerde overtredingen, dreigt de aanwijzing krachtens de natuurbeschermingswet te devalueren tot een „papieren tijger“.

Literatuur

- Beijersbergen, J., et al, 1980. *Wilde ganzen in Zuid-West Nederland in de winter 1978-1979*. Centraal Diergeneeskundig Instituut, 1982. *Valhagelonderzoek Haringvliet*.
 Fabritius, H. E., 1979. *Beheersschets voor de buitendijkse terreinen aan Haringvliet, Spui en Hollandsch Diep. Rapport Staatsbosbeheer*.
 Kuypers, J. W. M., 1974. *De Beninger- en Korendijkse slikken. Rapport Deltadienst/Rijkswaterstaat*.
 Lebrecht, T., Th. Mulder, J. Phillippona & A. Timmerman, 1976. *Wilde ganzen in Nederland. Thieme, Zutphen*.
 Ouweeneel, G. L., 1971. *Het voorkomen van de brandgans (Branta Leucopsis) in het Hollandsch Diep/Haringvlietgebied. Limosa 44:84-101*.
 Timmerman, A., M. F. Mörzer Bruyns & J. Phillippona, 1976. *Survey of the winter distribution of Palearctic geese in Europa, Western Asia and North Africa. Limosa 49(4)*.
 Uspenski, S. M., 1965. *Die Wildgänse Nordeuropas*.
 Werkcommissie Recreatieplan Haringvliet, 1979. *Basisplan voor de ontwikkeling van de recreatie, natuur- en landschapsbeheer in de Haringvliet*.
 Werkgroep Oeverafslag Haringvliet, 1980. *Oeverafslag in de Haringvliet*.

Opgekrast

Hans Brouwer, Remco Daalder, Rocus Zijl

Jacht in staatsreservaat 1

Zaterdagmorgen 28 januari 1984. Het jachtgezelschap van de heer Oud uit Heemstede trekt al schietend door een stukje dennebos bij de Koog op Texel. Zij kwamen voor de houtsnippen. In de voorafgaande week had het pittig gevoren en gesneeuwd, ook ten noorden van ons land. Hierdoor waren er nogal wat houtsnippen vermoeid neergestreken in bos en duin. Voor een Texelse jachtcombinatie een reden om de jachtpartij af te gelasten. De jachtgroep uit Heemstede deed dat niet. Zij meenden hun primitieve instinkten te moeten uitleven op de verzwakte houtsnippen. In het bos staat een dienstwoning van het Staatsbosbeheer. De bewoners staan voor de ramen, wanneer plotseling vanuit een grote den naast het huis een ransuil opvliegt. Tegelijkertijd klinkt een schot en de uil valt als een steen uit de lucht. Spoedig verschijnt een jager en vraagt de ransuil terug, die inmiddels in bezit van de heer des huizes is. „Anders zou u er voor ons lelijke dingen mee kunnen doen” en „er is in ons gezelschap een jonge knul die pas zijn jachtakte heeft”, wordt hem gezegd. Even later komen ook de andere jagers en iedereen verklaart niet op de uil te hebben geschoten. De ransuil krijgen zij niet mee. Een Controleur Vogelwet wordt gewaarschuwd. Als die met de uil op het politiebureau verschijnt, zijn de jagers daar al geweest. Hun verhaal luidt: „Er vloog een houtsnip, een van onze zeer geoefende jagers schoot er tweemaal op, doch miste en toen viel die uil plotseling uit de lucht. Hij vloog kennelijk in de baan van het schot of hij is geraakt door een afgeketst hageltje”.

Was er gericht op de uil geschoten? Was het onkunde? Alleen de betreffende jager zal het weten. Dat de ransuil ter plaatse uit de boom opvloog was geen toeval. Al jaren bevindt zich daar een vaste slaappleats, bij velen bekend en ongetwijfeld ook bij de jachtcombinatie of althans hun jachtopzichter. De laatste jaren verblijven

er's winters zo'n tien tot vijftien uilen. Dat tot onder de slaappleats gejaagd wordt toont aan dat deze jachtcombinatie zijn verantwoordelijkheden niet kent. Dit geval toont ook weer eens aan hoeveel verontrusting de jacht met zich meebrengt. Hoeveel van dergelijke gevallen zullen zich jaarlijks voordoen als hagelgordijnen uitgespoeid worden over bosjes en struikgewas? Zelfs als daarbij geen andere dieren geraakt worden, worden er wel duizenden opgeschrikt. Het is schrijnend te moeten konstateren dat Staatsbosbeheer, de beheerder van het hele Texelse bos- en duingebied, plezierjacht op haar terreinen toestaat, daar waar Natuurmonumenten en Vogelbescherming op ecologische en ethische gronden allang alleen beheersjacht toestaan.

Jacht in een internationaal bekend natuureservaat. Het is eigenlijk te gek om los te lopen. Misschien dat deze dode ransuil een eerste stap op weg is naar jachtvrije natuur- en recreatiegebieden.

Werkgroep Landschapzorg Texel.

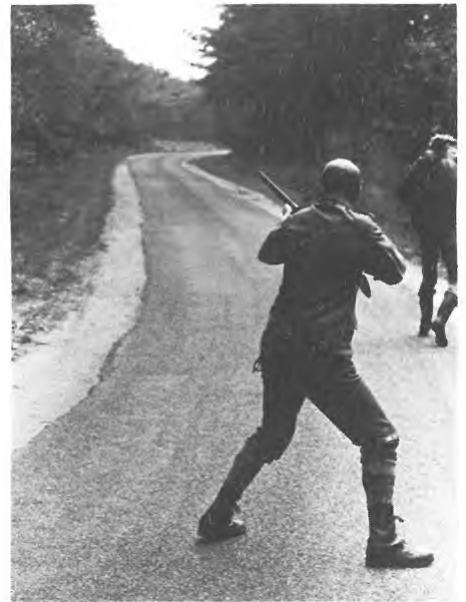

Dagblad'. Bovendien zijn zij op veel manifestaties aanwezig met een stand. Door deze werkgroep is de SKF ook in Limburg geen onbekende meer. Hebt u iets te melden op het gebied van jacht of Faunabeheer in de provincie Limburg meldt het dan bij onze Limburgse werkgroep.

Adres: SKF afdeling Limburg, Postbus 27, 6114 ZG Susteren, telefoon 04499-2848.

SKF werkgroep in Limburg

Ruim een jaar is in de provincie Limburg een werkgroep van de SKF actief. Zij voert actie tegen de jachtwantoestanden in deze provincie. Veel werk hebben deze medewerkers verzet inzake hondsdolheid, roofvogelvervolgning, Hubertusmissen en jachtverhuur in staatsnatuureservaten. Regelmatig wordt van hun activiteiten melding gemaakt in regionale kranten als 'De Limburger' en het 'Limburgs

Rakelings gemist.
(Foto Felix Dekkers)

Jacht in staatsreservaat 2

Dat Sint Caecilia, patrones van de muziek, nu ook al misbruikt wordt om te jagen was ons nog niet bekend. In Eersel (bij Eindhoven) is op 3 november een Sint Caeciliajacht georganiseerd. In het 280 ha grote reservaat „Zandhoef en Boxheide” van Staatsbosbeheer werd door 20 jagers een drijfjacht gehouden met als drijvers de dames van het zangkoor Sint Caecilia van de RK Kerk te Eersel.

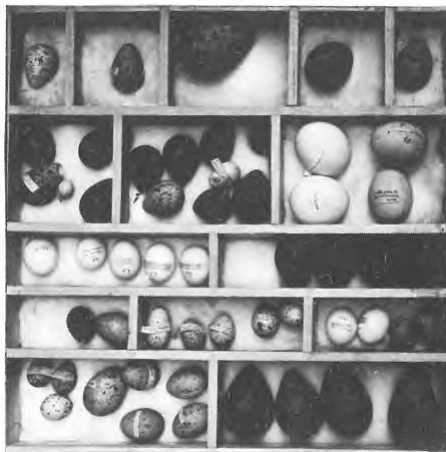
Door de met stokken gewapende dames werd zeer fanatiek elk bosperceeltje uitgekamd. De dennenopstanden bleken arm aan wild te zijn; slechts een tiental hazen werd opgejaagd, die door de jagers werden neergehaald. De wijze waarop dit bos werd uitgekamd en elke daarin levende haas werd gedood, was voor Kritisch Faunabeheer een reden tegen de Eerselse Jagersvereniging een klacht in te dienen wegens overtreding van Artikel 19 van de Jachtwet. Dit artikel 19 verplicht een jachthouder een redelijke wildstand in zijn jachtveld te handhaven.

Na afloop van de jacht deed zich een incident voor. Nadat de dames midden in het bos het Sint Caecilia lied gezonden hadden ter afsluiting van de jacht, werd op de terugweg naar de parkeerplaats nog een haas opgestoten. De haas steekt de openbare weg over, waarop twee jagers aanleggen. SKF-medewerker Heinz Stockmann bevindt zich op de weg tussen haas en jagers. Toch vuurt een van de twee jagers (een politiemannota bene) twee schoten. Heinz wordt rakelings gemist. Een jager opende verontwaardigd zijn geweer en liet zien, dat hij niet geschoten had. De ander reageerde op Heinz zijn commentaar dat schieten vanaf de openbare weg verboden is met „Ik had je eigenlijk door je baard moeten schieten, je verpest de hele dag”. Op het Rijkspolitiebureau in Eersel is hiervan proces verbaal opgemaakt.

Zesender blijkt eierjager

Op 8 augustus is bij jager P. Schneider te Ulvenhout een omvangrijke kollektie van circa 300 beschermde vogeleieren in beslag genomen. In zijn kollektie waren eieren van alle Nederlandse roofvogels aanwezig. Zelfs van bedreigde soorten als oehoe en arendbuizerd bezat hij eieren. De zaak kwam aan het rollen toen de man eieren te koop vroeg. Nu begaan wel meer mensen een overtreding van de Vogelwet, maar Schneider was nu juist iemand, die altijd beweerde dat jagers zulke nette en natuurminnende mensen zijn. Onder het pseudoniem „Zesender” schrijft hij regelmatig in de Nederlandse Jager. Daar schrijft hij zinnen als: „Wij hebben niets te verbergen” en „We weten met wie we te doen hebben want de „heren” van *Kritisch Faunabeheer staan, als het erop aankomt voor niets*. Naast publicist is Schneider ook nog de vrome voorzitter van de Hubertuscommissie te Ulvenhout en

Deel eierkollektie Zesender.

docent grof- en haarwild van de PBNA jachtkursus. Nu hij door de mand gevallen is blijkt pas werkelijk wat een mooi voorbeeld deze mijnheer „Zesender” voor de jonge jagertjes is. Enfin we kennen nu zijn ware gezicht: niet zo hoogstaand dus.

Vuurwerk in de polder

Ganzen, die in ons land overwinteren, worden op diverse plaatsen door plezierjagers belaagd. Zo ook in de Lauwersmeer. Gealarmeerd door verontruste vogelaars gingen enkele SKF-ers op pad. Op de plaats waar een week eerder een ganzenjacht met schiettentjes en lokganzen was gemeld, gebeurde niets. Bij het Friese Munnikezijl was het raak, daar stortten enkele grauwe ganzen ter aarde. Enkele jagers hadden zich daar in opgeworpen strobulten verstopt. Reeds geschoten ganzen, gesteund door wat stro, moesten vliegende soortgenoten naar dit perceel lokken, dat eigendom is van boer Koning. Later zou Koning zich verdedigen door te zeggen dat er zoveel ganzen op zijn land zaten, waardoor hij schade leed. Dit terwijl de oogst al binnen, en het land nog

slechts een stoppelveld was. De jagers werden met hun geschoten ganzen opgewacht door de kamera van Fred Hess. Plezierjager Dam, chef van een architectenburo, vond het gefotografeer maar niets. Toen de fotograaf nog een plaatje van de beteuterd kijkende jagers met buit wilde maken, laadde hij zijn geweer en riep „nog een keer”. Ook al zijn jagers WA-verzekerd tot kolossale bedragen per gebeurtenis, op een hagelbui zaten de SKF-ers niet te wachten en verdwenen.

Verdubbeld in aantal kwamen de SKF-ers op 20 oktober weer terug. Ook de jagers waren present evenals de ganzen, waarvan er die morgen alweer verschillende gesneuveld waren. De later arriverende ganzen werden echter afgeschrikt door de SKF-ers, die tussen jagers en aanvliegende ganzen vuurpijlen met ingebouwde gillende keukenmeiden lanceerden en diverse rotjes ontstaken. Het werkte, de ganzen vlogen hoog over. Naarmate meer ganzen het leven werd gered door rotjes en vuurpijlen, werden de jagers kwader. Dit staaltje directe vogelbescherming was de jagers teveel. Boer Koning kwam de jagers helpen. Met een busje reed hij tussen fotograaf en terugkerende jagers om te voorkomen dat de buit gefotografeerd zou worden. Nadat Koning in de klei was blijven steken en de ganzenmoordenaars nogmaals vereeuwigd waren, vertrokken de SKF-ers om een vechtpartij te voorkomen. Zo nijdig waren de „heren jagers” inmiddels geworden. Al met al een geslaagde actie van deze Groningers op Fries grondgebied. Thans zijn ze vastbesloten door te gaan met vogelbescherming door deze vorm van „jachtsabotage”. Ze hopen van ganser harte op navolging.

Edo Knegtering.

Vogelbescherming met vuurpijlen. (Foto Fred Hess)

De landslakken van Nederland

Wie geïnteresseerd is in landslakken kan weer terecht. Bij de Koninklijke Natuurhistorische Vereniging is de tweede druk verschenen van „De Landslakken van Nederland”. Dit boek geeft een volledig overzicht van alle in Nederland voorkomende landslakken, zowel huisjes- als naaktslakken. Naast een determinatietabel naar de soorten en soortbeschrijvingen is elke soort afgebeeld en de verspreiding daarvan in kaart gebracht. Het boek wil aanzetten tot eigen onderzoek en wijst daartoe een weg, zo schrijven de auteurs in hun voorwoord. Met deze uitgave heeft de KNNV weer een waardevolle aanwinst aan haar reeks toegevoegd.

E. Gittenberger, W. Backhuys & Th. E. J. Ripken, *De Landslakken van Nederland*. Uitgave KNNV Hoogwoud, prijs (inclusief porto) f 24,- voor leden van de KNNV en f 32,- voor niet leden. Te bestellen door overmaking van het bedrag op giro 13028 van Buro KNNV, Hoogenboomlaan24, 1718 BJ te Hoogwoud, onder vermelding van „Landslakkenboek”.

DEZE BONTJAS LEEFT NOG

Maar vraag niet hoe. Puur voor de luxe moet deze vos straks zijn vacht afstaan na een ellendig leven in een kleine gazen kooi. Help ons het pelsdierenleed te bestrijden, maak f 7,50 (lieft méér!) over op bijstaand giro-nummer. Als dank ontvangt u onze actie-poster.

Anti EXOT Comité
Postbus 297, 1850 AG Heiloo
giro 669898 t.n.v. ABC, Heiloo

Een samenwerkingsverband van: Nederlandse Vereniging tot Bescherming van Dieren, Stichting Leuker Dier, Europees Comité tot Bescherming van Pelsdieren, Stichting Kritisch Faunabeheer.

STOP DE PELSDIERENFOKKERU!

Ver van mijn bed

Het Nederlands Comité Bescherming Trekvogels vierde haar jubileum met het uitgeven van een fraaie brochure over haar achtergronden en activiteiten. In haar tienjarig bestaan financieerde het comité 70 projecten. Deze zijn vooral gericht op edukatie en het stichten en in stand houden van reservaten. Tezamen kostten deze doelen een half miljoen. Het comité richt zich op de jacht in het Middellandse zeegebied. Men gaat er van uit dat de plaatselijke vogelbescherming daar de zaak zal moeten oplossen, en beperkt zich tot het geven van financiële en informatieve steun. Een lofwaardig, en broodnodig streven. Toch blijft het jammer, dat sommige van de aangesloten organisaties zich aanzienlijk minder ferm opstellen als het over binnenlandse kwesties (kievitseieren rapen, ganzen jagen) gaat. Dat is blijkbaar te dicht bij het bed. Zo blijft er (helaas) altijd wel iets aan te merken.

5. Woldhek & L. Beuger, *Nog trekken ze*. Brochure, 16 pagina's. Gratis te verkrijgen bij: Nederlandse Comité Bescherming Trekvogels, Dribergseweg 16c, 3708 JB Zeist.

Onzin beloond

„Het wild in Europa zal zonder bejaging na een aanvankelijke sterke toename gedecimeerd worden door stress, honger, parasitaire aandoeningen (lever-, bot-, long-, maag-, darm- en spoelwormen), virusziekten (myxomatose, rabiës, ziekte van Aujeszky), bacilliaire ziekten (salmonella, tuberculose), die alle massaal optredend individueel dierenleed veroorzaken en met een ellendige dood eindigen.” Zo luidt één van de meest recente onzinnige uitspraken van KNJV publicist A. A. H. Klees in het Parool van 22 oktober 1984. Jarenlang is het Parool overstroomd met ingezonden brieven van Klees. In de regel waren zijn reacties gericht op een of andere milieu- of natuurbeschermingsactie. Daarbij werd in het algemeen minachtend over natuurbeschermers geschreven, vooral als zij het waagden de jacht ter discussie te stellen. Klees verdedigt de jacht door dik en dun. Onbegrijpelijk dat een man, die gelijk naar het geweer grijpt als een kraaiachtige in zijn gezichtsveld komt, wordt beloond met de Gouden Lepelaar van Vogelbescherming. De Gouden Lepelaar is een hoge onderscheiding voor hen die zich verdienstelijk hebben gemaakt op het gebied van vogelbescherming. Het toekennen van de Gouden Lepelaar aan Klees, die zoveel onzin verkoopt, is een schoffering voor alle ware vogelbeschermers, die deze onderscheiding reeds eerder ontvangen en aangenomen hebben. Met de beloning van het jagersproza van Klees, kan men zich wederom afvragen of Vogelbescherming wel aan de kant van de vogels staat.

Voorstel uitbreiding beschermde soorten

Het aantal soorten dieren en planten, die in Nederland met uitsterven bedreigd worden neemt snel in aantal toe. Wettelijke soort bescherming op grond van de Natuurbeschermingswet kan een hulpmiddel zijn bij het laten voortbestaan van deze soorten. Daarnaast zijn ook biotoopbescherming en een goed natuurbeheer onmisbaar. De in 1973 vastgestelde lijsten van plante- en diersoorten zullen volgens de natuurbeschermingsraad drastisch uitgebreid moeten worden. Naast een aantal insekte-, slakke- en vissoorten stelt de raad onder andere voor eekhoorn, noordse woelmuis, das, wezel, bunzing, hermelijn, boommarter, steenmarter en zeehond onder de natuurbeschermingswet te brengen. Voor wezel, bunzingen hermelijn zal dit eindelijk het stoppen van de jacht betekenen. Ze krijgen daarmee de beschermde status, die een roofdier toebehoort als top van een voedselpyramide. Jammer dat de vos niet is meegenomen in het voorstel. Men oordeelde dit politiek nog niet haalbaar, hoewel het ekologisch verantwoord is.

Onbeschermde vogels

De Vogelwet kent een systeem van onbeschermd verklaren van vogels, wanneer zij schadelijk kunnen zijn. Onbeschermd verklaarde vogels, mogen zonder vergunning gedood worden. (Momenteel alleen huismus en spreeuw). De minister van landbouw heeft de natuurbeschermingsraad gevraagd te adviseren omtrent het onbeschermd verklaren van meer vogelsoorten. De Raad stelt dat wil onbeschermd verklaren zinvol zijn dan moet aan twee voorwaarden voldaan zijn:

- de soort moet frekwent en op veel plaatsen schadelijk zijn,
- onbeschermd verklaren moet een adequaat middel zijn ter oplossing van het probleem.

Na toetsing van de vogelwetsoorten komt de Raad tot de konklusie, dat met uitzondering van de spreeuw geen enkele soort hiervoor in aanmerking komt. De Raad merkt op dat de Vogelwet een goed werkend vergunningen systeem kent. Daardoor is het tevens voor de overheid mogelijk overzicht te houden waar en wanneer schade ontstaat en kan men een planmatige aanpak van de schadebestrijding organiseren. Bij onbeschermd verklaren wordt de schadebestrijding ongecoördineerd en overgelaten aan het inzicht van de schadebestrijdende personen. Vaak zal ingegrepen worden wanneer (nog) geen sprake van schade is. De vrijgegeven soorten kunnen een object van jacht worden en er kan handel ontstaan in geprepareerde exemplaren, wat de Raad ongewenst acht. De SKF blijkt niet alleen te staan in haar strijd voor een betere en doelmatiger aanpak van de schadebestrijding.

Onderzoek naar schadelijkheid van de spreeuw is broodnodig. (Foto Fred Hess)

Wat de meeuwen betreft zegt de Raad, dat sinds het beschermd verklaren van de grote mantelmeeuw nauwelijks schade van betekenis door deze soort veroorzaakt is. Het beschermd verklaren van kok- en zilvermeeuw leidt volgens de raad niet tot een efficiëntere schadebestrijding. De problemen in het natuurbeheer kunnen immers opgelost worden met een Vogelvergunning F. Ook aangaande turkse tortel en knobbelzwaan vindt momenteel met behulp van Vogelvergunning H en vaste schutters een in de praktijk goed werkende schadebestrijding plaats. Onbeschermd verklaren heeft alleen tot gevolg, dat de overheid het overzicht verliest. Bij knobbelzwanen kan ook nog gedacht worden aan legselbeperking als aanvullende maatregel. Bovendien leidt vrij afschot van knobbelzwanen door verwisseling tot illegaal afschot van wilde en kleine zwaan, omdat lang niet iedereen het verschil kent.

Voor de spreeuw raadt de Raad aan een nader onderzoek uit te voeren of het onbeschermd zijn van deze soort werkelijk zo zinvol is.

In grote lijnen is de SKF het met deze adviezen van de Natuurbeschermingsraad eens en hopen wij, dat een dergelijke zorgvuldige afweging van onbeschermd verklaren ook eens wordt toegepast op de bejaagbare soorten van de jachtwet. RA

Reduktie op het Vogeljaar

Ook in 1985 krijgen donateurs van de Stichting Kritisch Faunabeheer reductie op het tweemaandelijks tijdschrift voor vogelstudie en vogelbescherming „Het Vogeljaar”. Voor SKF'ers bedraagt de abonnementsprijs op het Vogeljaar slechts f 17,50. Nadere informatie bij: Administratie Het Vogeljaar, Laan van Altena 30, 2613 AJ Delft.

PROOI VAN DE MODE

Dit jaar nog wordt deze vos afgemaakt, samen met een miljoen andere Nederlandse pelsdieren. En dat alleen voor de luxe... Help ons de pelsdierenfokkerij te bestrijden door overmaking van f 7,50 (liefst méér!) op bijstaand gironummer. Als dank ontvangt u onze actieposter.

Anti FOK Comite
Postbus 297, 1850 AG Heiloo

giro 669898 t.n.v. ABC, Heiloo

Een samenwerkingsverband van: Nederlandse Vereniging tot Bescherming van Dieren, Stichting Lekkier Dier, Europees Comité tot Bescherming van Pelsdieren, Stichting Kritisch Fauna-beheer

STOP DE PELSDIERENFOKKERIJ!

Nederlands Dierenrecht

Bij uitgeverij Gouda Quint is het proefschrift van mr. Dirk Boon verschenen onder de titel „Nederlands Dierenrecht”. In dit boek behandelt mr. Boon de positie van het dier in de Nederlandse rechtspraak. Allereerst gaat hij in op de rechtspositie van het dier. Vervolgens beschouwt hij het geldend recht en geeft aanwijzingen voor gewenst toekomstig dierenrecht. Naast zaken als landbouwhuisdieren, plezieren of proefdieren komt ook het dier in de natuur aan bod. De verschillende wetten worden op hun waarde voor het individuele dier en voor het totale natuurbeheer getoetst. Opvallend is dat natuurbeschermingsmaatregelen in strijd kunnen zijn met het belang van het individuele dier. De natuurbeschermingswetten hinken daardoor vaak op twee benen; enerzijds de bescherming van het individu, anderzijds de bescherming van de soort. Boon

konstateert ook, dat er tot nu toe geen ekologische benadering is in de dierenbeschermende wetgeving. De Nederlandse wetgeving doet nauwelijks aan biotoop bescherming. Een probleem apart is de jachtwet. Hier is het genot van de jacht een zelfstandig doel, wat op gespannen voet staat met het belang van het dier. Voor de toekomst bepleit Boon een natuurbeschermingswet, waarin het doden of vangen van wilde dieren verboden wordt, met daarop een lijst van uitzonderingen ten behoeve van jacht en dergelijke. Dit boek is een onmisbare leidraad voor een ieder, die strijd voor de rechten en de bescherming van het dier. In Argus 85/1 zal Dirk Boon in een artikel nader op deze materie ingaan.

Mr. D. Boon, Nederlands Dierenrecht. Uitgave Gouda Quint BV, Arnhem, 351 pagina's, prijs f 63,10. Verkrijgbaar in de boekhandel.

Ragout van kapotgeschoten reebout

In het jubileumjaar van de Koninklijke Nederlandse Jagersvereniging verschijnt bij uitgeverij Vermande het Vademecum voor de Jacht. In dit boekwerk staat alles wat de jager voor zijn hobby weten wil. Door het losbladige systeem is het eenvoudig een supplement uit te geven waarin de nieuwste ontwikkelingen komen of eventuele onvolkomenheden weggewerkt kunnen worden. KNJV kopstukken staan borg voor de inhoud. Reeds uitgegeven zijn hoofdstukken over het wild, wildbereiding, jachtmiddelen, wet- en regelgeving en organisatie van de jacht. Een hoofdstuk met literatuur en documentatie moet nog verschijnen. Dit vademecum geeft natuurlijk geen echt inzicht in het jagerswereldje. Neem bijvoorbeeld de gedragskode van de KNJV. De jager stelt zijn passie ondergeschikt aan de eisen van een goed

wildbeheer. Hij zal geen roofbouw plegen op de wildstand en hij heeft respect voor de rechten, eigendommen en meningen van anderen. De praktijk wijst echter uit dat jagers deze gedragskode nogal eens aan hun laars lappen. Zeker is dat het vademecum ook van groot nut is voor de anti-jacht gerichte natuurbeschermers. Overigens, je kunt in dit boek ook terecht als je trek hebt in geflambeerde snip of ragout van kapotgeschoten reebout, want recepten vormen de hoofdschotel van de klapper. Toch is het vademecum niet echt aan te raden, want voor de prijs van f 49,50 krijgt men naar verhouding zo weinig informatie, dat menig jager zich nog wel bekocht zal voelen.

Diverse auteurs, Vademecum voor de Jacht. Uitgave Vermande IJmuiden, Losbladig systeem in klapper. Verkrijgbaar in de boekhandel, prijs f 49,50.

Lustmoord op eenden

Vanuit Friesland bereikt ons het bericht, dat op de Sitebuurser Ee een slachtpartij onder eenden is gehouden. Vanuit een motorboot nam een viertal jagers alle daar vertoevende eenden onder schot. Eenden, die op de kant zaten werden opgejaagd en alle inhammen afgestroopt op zoek naar meer. Zelfs niet vliegvlugge (jonge) eenden werden pardoos op het water gedood. Kennelijk mocht geen eend in leven blijven. Het leek wel oorlog zeiden omstanders, zo gingen de jagers te keer. Sommige eenden werden van zo dichtbij beschoten, dat ze totaal aan flarden gingen. Is dit een voorbeeld van weidelijk gedrag of was dit natuurbescherming? Alleen een jager kan dat weten.

Een nieuwe bedreiging voor de das

Minister Braks zei het nog zo mooi, op 20 september 1984, in de Tweede Kamer: „Een inventarisatie van de trekroutes van de dassen is van groot belang. Dit geeft de mogelijkheid beheersmaatregelen hierop af te stemmen.” Wat de beleidsman blijkbaar nog niet wist, is dat dergelijk onderzoek al is uitgevoerd, door zijn eigen Rijks Instituut voor Natuurbeheer nog wel. (zie Argus 84/3). Maar de goede wil is aanwezig! Bij zijn collega Smit-Kroes is die goede wil duidelijk minder. De nieuwe snelweg A 73, die Roermond en Venlo gaat verbinden, zal, als het aan haar ligt, dwars door trekroutes en wissels van dassen lopen. Zelfs burchten zullen niet ontzien worden. Wat is het geval? Voor de nieuwe weg zijn twee mogelijkheden. Als hij langs de westelijke maasoever wordt aangelegd zal het dassengebied, het toekomstig nationaal landschap van de rivieren Swalm

en Roer, worden ontzien. Als hij langs de oostelijke oever gelegd wordt, gaat hij dwars door dit landschap heen, met alle gevolgen vandien. Volgens de stichting Nationaal Landschap Midden-Limburg, de ANWB en de Natuurbeschermingsraad (een merkwaardig verbond, deze drie) is de westelijke variant het beste. Goedkoper, minder schade aan het landschap en een betere oplossing voor de plaatselijke verkeersproblematiek. U raadt het echter al: de minister vindt juist de oostelijke variant het beste. Waarom, dat blijft nog even een raadsel. Er komt weliswaar nog een inspraakprocedure, maar dat vormt (zoals ondertussen wel gebleken is) bepaald geen verzekering dat „de meerderheid” ook zijn zin krijgt. We houden ons hart vast! (en de dassen ook, waarschijnlijk).

de skf-winkel

Set van 4 runde SKF sticker*. venschillende lekken, kleur iwxk Mauw groen en zilver per WI van 4 stuks f2.60

per 4 sets van 4 stuk» f M.10

„Stap gun/mjachtl" -sticker f 1.Mi

per 4 stuk*, in vierkleurendruk / 4.MI

Sluitregels „Sti>pMiipp<tija<hl" per vel (11

stuksl f 1,10

5 vellen (75 stuks) f 3.M»

SKF button „Uoud peen dier 'nor plezier" e 3 cm rood

zwart, perstuk f 1 .MI

5 stuks f 6.10

Houtsnip poster f4,55

Hermelijin poster f4.55

SKF-kraaien poster f 4,55

4 posters (naar keuze) f ll.m

(Deze posters worden verzonden in een koker)

H korrcspondentickauneti niet vogchfbccldm)t-m.

tekst en enveloppen / 6.60

Verslag Kruaicitsy mpiwium 6 fcbfuu IWZ „Kraaien in de nesten" f K.MI

Wetenschappelijke mededelingSKF „Het ontwikkelen •n de natuurlijke potenties .an de centrale Veluwe" <in het Engels) f 7.115

Veluwe ssmnsiumboekjc. beknopt verslag Van het op

9 mei [9MI] gehouden Veluwe symposium) 10.2(1

Allenraticve jnchtwcl f 3.10

Ganzenaklie kaarten aan de mm -president UI

voor f 5.U«

Abonnement SKF-Knipwknml 6 t per jaar

donateurs f IS.- perjaar

nict-donaturs) 25,- per jaar

Etiket-Micker». 4 vendlncnde teksten op een vel

Kleur ri»>d. pmr>. zwad nl blauw (bq betaling

gewenste kleur vermelden) pet vel. 12 stickers l 2.10

per 4 vel. 4H sticker» f 7.10

Stultzegrls. Itl sticker* Slop Ganzenjucht ' KI stickers

Dood geen Dier voor Plezier op één vel. Kleur rood

zwart, pet vel f 1.Mt

per5vellen. HXlstickers f 6.19

Zwartboek Nrdrrlandsco jager, een bloemlezing uit de

jaargangen van de Nederlandse jager (5.00

Kraaien krassen poster, kleur blauw 'zwart 'wil / 4.35

V/ftCl

Vmwnpusler. in Vierkleurendnik

gevouwen verzonden in envelop f 3.H)

opgerold verzonden in koker / 5.50

per 5 stuk» verzonden m koker f IS.tkt

Rooddierenstkkerv. set 4 stuks met vos, bunzing, wezel

en hermelijn. 4 kleurendruk, per set / 5.1(1

pcr3sct» f 12.50

Prijzen inclusief verzendkosten Aile artikelen worden per omgaande verzonden

Bovenstaande artikelen zijn te bestellen door overmaking van het juiste bedrag, en onder

vermelding van het gewenste, op giro 130 93 ten name van Informatiefonds Stichting

Kritisch Faunabeheer, Oosterbeek.